

Nr 133.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående anslag till ersättning åt författare för utlåning av deras verk genom bibliotek; given Stockholms slott den 12 februari 1954.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF.

Ivar Persson.

Propositionens huvudsakliga innehåll.

Till ersättning åt de svenska författarna för biblioteksutlåningen av deras verk föreslås för nästa budgetår ett förslagsanslag av 500 000 kronor.

Anslaget skall utgå med ett belopp motsvarande 3 öre för varje lån i folk- och skolbiblioteken av rättsskyddat verk av svensk författare. Antalet sådana boklån har för år 1952, d. v. s. det sista år för vilket biblioteksstatistik föreligger, uppskattats till 16,25 miljoner, en utlåningsfrekvens som skulle medföra en sammanlagd ersättning av 487 500 kronor.

Av nämnda ersättning av 3 öre per boklån skall 2 öre i regel tillfalla vederbörande författare. Återstoden, i huvudsak 1 öre per boklån, skall användas till gemensamma ändamål för de svenska författarna, i huvudsak pensioner och understöd.

*Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför
Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms
slott den 12 februari 1954.*

N ä r v a r a n d e:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden SKÖLD, ZETTERBERG, TORSTEN NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, ANDERSSON, LINGMAN, NORUP, HEDLUND, PERSSON, HJALMAR NILSON, LINDELL, NORDENSTAM.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anför chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Persson, följande.

I årets statsverksproposition, bilagan åttonde huvudtiteln, har Kungl. Maj:t under punkten 363 — på min hemställan — föreslagit riksdagen att till understöd åt inhemska skönlitterära författare av utmärkt förtjänst anvisa ett anslag av 100 000 kronor. Vid anmälan av berörda anslag erinrade jag även om att bokutredningen i ett den 17 juni 1952 avgivet betänkande (SOU 1952: 23) bland annat framlagt förslag om vidgat statligt stöd åt författarna. Jag syftade därvid på utredningens förslag om ersättning åt författarna för utlåningen av deras verk genom bibliotek. Vidare nämnde jag, att det var min avsikt att för Kungl. Maj:t särskilt anmäla ifrågavarande betänkande framdeles vid sådan tidpunkt att proposition i ämnet kunde föreläggas innevarande års riksdag. Jag anhåller nu att få upptaga utredningens nyssnämnda förslag till särskild behandling. Vad utredningen i övrigt anfört och förordat i sitt betänkande ämnar jag där emot i detta sammanhang inte redogöra för i vidare mån än som erfordras för att ge en helt allmän bakgrund till förslaget om ersättning åt författarna för biblioteksutlåningen.

Inledning.

Kraven på en utredning rörande bokmarknaden. Förhållandena på den svenska bokmarknaden har i den allmänna debatten i skilda sammanhang tilldragit sig särskild uppmärksamhet. Därvid har bland annat gjorts gällande, att förlagsverksamheten och bokhandeln kännetecknats av en monopolistisk sammanhållning och att såväl den bokläsande allmänheten som författarna hade intresse av att det nuvarande tillståndet ersattes med ett system för bokproduktion och distribution, som bättre tillgodosåg önskemålet om billigare böcker och större upplagor.

Vid 1947 års riksdag väcktes i första och andra kammaren två likalydande motioner, I: 5 och II: 8, vari hemställdes, att riksdagen måtte an-

hålla hos Kungl. Maj:t om en allsidig och förutsättningslös utredning av förhållandena inom bokförlagsverksamheten och bokdistributionen inom landet. Vidare föreslogs i en motion i andra kammaren samma år (II: 53), att riksdagen måtte hemställa hos Kungl. Maj:t om en utredning, som med beaktande av de i motionen anförda synpunkterna snarast måtte framlägga förslag om inrättandet av ett statligt bokförlag.

Motionerna hänvisades till respektive kammares första tillfälliga utskott. Dessa tillstyrkte den i motionerna I: 5 och II: 8 föreslagna utredningen. Den i motionen II: 53 åsyftade utredningen avstyrktes däremot av andra kammarens första tillfälliga utskott, då utredningen icke avsågs skola vara förutsättningslös. Enligt utskottets mening innebar avstyrkandet likväl icke, att frågan om ett statligt bokförlag ej skulle kunna upptagas i samband med förstnämnda utredning.

Utskottens förslag bifölls av riksdagen och i skrivelse den 28 juni 1947, nr 456, anhöll riksdagen, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om den av utskotten förordade utredningen.

Bokutredningen tillkallas. Dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Weijne, utverkade den 26 juni 1948 Kungl. Maj:ts bemyndigande att få tillkalla särskilda sakkunniga för att utreda bland annat de i riksdagens skrivelse avsedda frågorna. Med stöd av nämnda bemyndigande tillkallades därefter såsom sakkunniga ledamoten av riksdagens andra kammare, numera statssekreteraren R. H. L. Edenman, bokförläggaren K. Bonnier, författaren C.-E. Englund, studiesekreteraren O. A. Hallbeck, dåvarande ledamoten av riksdagens första kammare, direktören E. G. V. Johannesson, bokhandlaren G. A. Josephson, fru Maj G. Larsson och redaktören G. A. Svensson, varjämte åt Edenman uppdrogs att vara de sakkunnigas ordförande.

De för utredningen meddelade direktiven kan i korthet sammanfattas sålunda.

De sakkunnigas huvuduppgift var att utreda vilka åtgärder, som från det allmännas sida borde vidtagas för att såsom ett led i en eftersträvad kulturell upprustning göra värdefull litteratur tillgänglig för alla svenska hem. Prisbildningen på böcker framstod härvidlag som en avgörande faktor, varför de sakkunniga borde föreslå åtgärder ägnade att sänka priserna på sådan litteratur, som förtjänade att spridas till en större, mindre köpkraftig allmänhet. Då bokhandeln — så som den i stort bedrevs — endast nådde vissa befolkningsskikt och därför icke torde kunna betecknas såsom en ur kulturell synpunkt effektiv bokdistribution, borde de sakkunniga särskilt undersöka, om de initiativ, som folkrörelserna och vissa bokförlag tagit i fråga om bokspridningen, kunde ytterligare utvecklas och i vilka former de eventuellt kunde stödjas av det allmänna. — Av största betydelse för författarnas ekonomiska ställning var den av Sveriges författareförening vid skilda tillfällen aktualiserade frågan om ersättning till författarna för biblioteksutlåning av deras skönlitterära verk. Motsvarande fråga hade av Minerva, förening för Sveriges vetenskapliga och populärveten-

skapliga författare, väckts beträffande utlåningen av dessa författares arbeten. De förslag, som de nämnda organisationerna framlagt, borde uppmärksammas av de sakkunniga, som härvid torde taga kontakt med den sittande auktorrättskommittén under vars prövning denna fråga även vilade.

Det åt kommittén anförtrodda utredningsuppdraget utvidgades sedermera, sedan 1949 års riksdag i skrivelse nr 288 hemställt om en utredning av vissa frågor avseende barn- och ungdomslitteraturen, till att omfatta jämväl berörda frågor. Förslag om en dylik utredning hade framförts i en nämnda år i andra kammaren väckt motion, nr 291.

Bokutredningens betänkande. De sakkunniga, som antog benämningen bokutredningen, avgav den 17 juni 1952 sitt betänkande (SOU 1952:23). Detta blev därefter föremål för sedvanlig remissbehandling. Över betänkandet har *yttranden* avgivits av skolöverstyrelsen, riksbibliotekarien, statskontoret, svenska bokförläggareföreningen, svenska bokhandlareföreningen, svenska bokhandelsmedhjälpareföreningen, Sveriges författareförening, Sveriges ungdomsförfattareförening, Minerva, förening för Sveriges vetenskapliga och populärvetenskapliga författare, Sveriges allmänna biblioteks-förening, riksföreningen Sveriges deltidsanställda folkbibliotekarier, arbetarnas bildningsförbund, frikyrkliga studieförbundet, godtemplarordens studieförbund, kristliga föreningars av unga kvinnor och kristliga föreningars av unge män riksstudieförbundet, Sveriges kyrkliga studieförbundet, svenska landsbygdens studieförbundet, tjänstemännens bildningsverksamhet, studieförbundet medborgarskolan, folkbildningsförbundet, Sveriges förenade studentkårer samt konstnärernas riksorganisation.

Sammanfattning av bokutredningens betänkande.

De många och skilda spörsmål, som bokutredningen haft att utreda och överväga, har av denna sammanförts i följande sex huvudgrupper: *allmänheten och boken — förlagsverksamheten — bokdistributionen — författarnas ställning — former för statligt stöd åt författare — barn- och ungdomslitteraturen.*

För att erhålla ett säkrare underlag för sina bedömanden av förhållandena på den svenska bokmarknaden har utredningen utfört eller låtit utföra vissa mer eller mindre omfattande undersökningar, som berör olika sektorer av bokmarknaden. Sålunda har utredningen låtit aktiebolaget Svenska Gallupinstitutet företaga en opinionsundersökning av fritids- och läsvanorna inom ett urval av befolkningen. Vidare har priskontrollnämnden på utredningens uppdrag företagit en granskning av kostnadskalkylerna för ett antal bokförlag. Utredningen har även sammanställt och bearbetat vissa ekonomiska undersökningar om kommissionsbokhandeln. I samråd med Sveriges författareförening har utredningen slutligen gjort en

enquête bland skönlitterära författare och ungdomsförfattare i syfte att få närmare belyst författarnas sociala och ekonomiska ställning. Detta omfattande och i många avseenden nya utredningsmaterial, har av utredningen utförligt redovisats i betänkandet.

I avsnittet om allmänheten och boken har utredningen sammanfattningsvis anfört bland annat följande.

Sett i stort kunde de totala utgifterna för dags- och veckotidningar samt böcker år 1948 uppskattas till en procent av nationalinkomsten. Budgetundersökningar inom ett urval av enskilda hushåll gav ett liknande resultat för samma år. Skillnaden mellan hushåll av olika ekonomisk standard var mycket små, men proportionen mellan tidnings- och bokköp var påfallande olika i skilda socialklasser.

Av tillgängliga undersökningar rörande ungdomens läsvanor framgår att det finns ett vitt utbrett läsintresse hos skolorngdomen och att detta läsintresse står i ett enkelt och entydigt samband med skolform och utbildningstidens längd — ju högre skolform, desto större intresse för bokläsning. En avsevärd del av ungdomen släpper efter slutad skolgång kontakten med böckerna. Den viktigaste orsaken till att så sker är frånvaron av litterär stimulans i hemmiljön.

För den av bokutredningen föranstaltade Gallup-undersökningen av den vuxna befolkningens läs- och fritidsvanor torde någon redogörelse icke vara behövlig i detta sammanhang. Här må endast påpekas, att Gallupinstitutet i sin rapport över undersökningen icke tillmätt bokpriset någon avgörande roll för läsvanorna. Bokutredningen har däremot hävdad, att opinionsmätningen i detta hänseende ådagalagt ett tydligt samband mellan bokpris och möjligheterna att tillfredsställa och stimulera läsintresset.

Vad beträffar förlagsverksamheten understryker bokutredningen, att branschen står öppen för var och en, som vill uppträda som förläggare för egna och andras verk, och att denna möjlighet tillvaratages i betydande utsträckning.

I sitt betänkande har bokutredningen redovisat en ingående undersökning av *den reguljära förlagsverksamhetens ekonomiska villkor*. Nämda undersökning har av utredningen sammanfattats sålunda.

För ett förlagsobjekt av sedvanligt slag uppgår författarhonoraret till 16,67 procent och bokhandelsrabatten till 37 procent av bokhandelspriset. Framställningskostnaden kan uppskattas till 25 procent; inom ramen för återstående 18,33 procent måste förlaget erhålla täckning för övriga kostnader (reklam, administration, löner m. m.) jämte affärsvinst. Kalkylen avser ett verk, vars förstaupplaga slutsäljes. Avgörande för bokpriset blir storleken av förstaupplagan. En stor upplaga förutsätter en betydande kapitalinvestering och ett risktagande, då det är ovisst, om upplagan kan bli såld. Detta är förklaringen till att upplagorna — och därmed bokpriserna — stabiliserats vid en nivå, som motsvarar en förstaupplaga av cirka 3 000 exemplar, såväl i Sverige som i andra kulturländer.

Priskontrollnämndens undersökning rörande nio bokförlag år 1948 gav

vid handen, att det ekonomiska resultatet var ogynnsamt. Produktionen nämnda år visade ett underskott av 15,4 procent av utgifterna. Med fortsatt försäljning och realisation av restupplagor kunde förlusten minskas till 7,0 procent.

Av dessa bokförlag sysslade sex företrädesvis med nyutgivning av litteratur. För dessa förlag var den genomsnittliga försäljningen 54,5 procent av saluupplagorna. Om hela produktionen kunnat försäljas, hade förlagen kunnat erhålla ett överskott av 7,4 procent. Antagandet är överkligt — men om förlagen kunde erhålla en kostnadstäckning vid 65 procent försäljning och en verklig försäljning av 80 procent av saluupplagorna, bleve förlagens nettovinst cirka 4,6 procent.

För att kunna täcka förlusterna på nyutgivningen behöver förlagen i regel utnyttja de överskott, som erhålles från andra förlagsobjekt än de av undersökningen berörda eller från andra verksamhetsgrenar, såsom tidsnings- och tidskriftsutgivning. Nyutgivningen har karaktär av experiment, men det är bland dessa verk, som de kommande årens goda försäljningsobjekt så småningom träder fram. Förlagsverksamheten kan därför ej bedömas enbart med ledning av ett års redovisning.

Då bokens salupris bestämmes av dels de fasta framställningskostnaderna och dels de rörliga kostnader, som står i samband med försäljningen, har utredningen föreslagit, att bokmarknadens skilda parter skall söka eliminera verkningarna av onormala prisfluktuationer i råvaru- och halvfabrikatledet.

I fråga om *ett statligt bokförlag* uttalar utredningen, att varje monopol-tendens måste bekämpas på det för en demokratisk opinionsbildning så viktiga område som bokproduktionen utgör. Utredningen tar därför avstånd från alla sådana projekt, som syftar till ett fullständigt förstatligande av bokproduktionen. Utredningen diskuterar därför endast ett statligt bokförlag i konkurrens med övriga av enskilda och organisationer ägda förlag.

Två omständigheter kan enligt utredningen spela en avgörande roll för tillskapandet av ett statligt bokförlag. Dessa omständigheter är om förlagsverksamheten i dess nuvarande gestaltning antingen vore monopoliserad eller av ekonomiska skäl vore förhindrad att sörja för allmänhetens litterära behov utöver den rena förströelseläsningen. Ingendera av dessa omständigheter kan enligt utredningens uppfattning i dagens läge sägas vara för handen. Utredningen understryker emellertid samtidigt, att dessa omdömen om förlagsverksamheten baseras på nuvarande och tidigare förhållanden. Några garantier för en fortsatt liberal utgivning funnes självfallet icke. Ökade omkostnader och minskad lönsamhet kunde verka restriktivt. Ändrade äganderättsförhållanden kunde leda till ökad koncentration och bidra till en monopolisering av branschen. Med hänvisning härtill framhåller utredningen, att frågan om ett statligt bokförlag därför kan under andra förhållanden komma att aktualiseras.

Argumentet att ett statligt bokförlag kunde verka prispressande på marknaden finner utredningen icke övertygande. Skulle detta förlag etable-

ras i konkurrens med de övriga, måste nämligen i stort sett samma villkor gälla för produktionen. Härav följde även att dess publiceringsprinciper icke mera väsentligt torde komma att skilja sig från de nuvarande förlagens. Förlagsvinsterna på utgivning av skönlitteratur vore — som utredningen tidigare framhållit — ingalunda så stora, som man i allmänhet föreställde sig. De nuvarande vinstmarginalerna lämnade enligt utredningens uppfattning knappast något större utrymme för prisnedsättningar.

Utredningen påpekar, att ett statligt bokförlag har stora möjligheter att erhålla stöd av annan förlags- och tryckeriverksamhet. Om ett statligt bokförlag inrättades, borde det enligt utredningens åsikt även svara för större delen av statens publiceringsverksamhet, vilken nu utlägges på den privata tryckeriindustrin.

I en *reservation* har ledamöterna Bonnier och Josephson förklarat sig icke kunna till fullo dela utredningsmajoritetens synpunkter på frågan om ett statligt bokförlag. De uttalar, att ekonomiska svårigheter, som icke framkallats av statens egna åtgöranden, kan bemästras av den privata förlagsnärings och att de privata förlagen för sin egen framtids skull måste ge ut även vad som för dagen kan synas svårförståeligt och svårsålt. De anser vidare, att tillskapandet av ett statligt bokförlag på grund av att ett sådant måste bli subventionerat med allmänna medel så småningom kommer att förkväva all konkurrens och sålunda bli ett ensamstående monopolföretag. Reservanternas mening är därför att ett statligt bokförlag under inga som helst omständigheter bör inrättas.

I sin redogörelse för bokdistributionen har utredningen lämnat en utförlig skildring av bokhandels organisation, geografiska spridning och ekonomiska villkor. Framställningen om bokhandels ekonomiska villkor bygger på en av utredningen verkställd granskning av vissa undersökningar av bokhandels lönsamhet. Resultatet av denna granskning har utredningen sammanfattat sålunda.

Företagna undersökningar visar, att kommissionsbokhandels genomsnittliga bruttovinst utgör 25,0—27,5 procent av omsättningen. Den tidigare omnämnda genomsnittsrabatten på 37 procent avser den huvudsakliga delen av bokproduktionen med undantag för skol- och läroböcker, kalenderar o. dyl. samt billighetslitteratur. Från bokhandels försäljningsprovision måste även de rabatter frånräknas, som lämnas vissa kundkategorier. Bruttovinsten disponeras på följande sätt: till företagsledaren 5,2 procent, löner till anställda 10,2 procent, hyra 2,4 procent, räntor 1,4 procent, övriga omkostnader 4,8 procent, nettovinst 1,0 procent.

Utredningen har för egen del anfört bland annat följande allmänna synpunkter på prissättningen inom bokhandeln samt dennas organisation och utbyggnad.

Dispositionen av bruttovinsten kan tagas som intäkt för ett bibehållande av de nuvarande rabattsatserna. Argumentet är emellertid enligt utred-

ningen ej tillfredsställande, då ingenting utsäges om möjligheterna att anpassa omkostnaderna efter någon annan rabattkalkyl. Distributionskostnaderna påverkar bokpriset synnerligen kraftigt. Då det är ett allmänt önskemål, att bokpriserna hålles så låga som möjligt, anser utredningen, att branschens företrädare bör pröva frågan om bokhandels rationalisering och rabattsatsernas höjd. Ett gynnsamt resultat av en sådan prövning måste komma bokköparna till godo i form av lägre bokpriser.

Huvudprincipen för den kommersiella bokspridningen, kommissionssystemet, är av avgörande betydelse för den svenska bokhandeln, men det är både arbets- och kostnadskrävande för såväl förlag som bokhandel. Ett slopande av kommissionssystemet skulle emellertid medföra försämrade möjligheter för den bokläsande allmänheten att orientera sig om den nya litteraturen.

Utredningen har funnit, att inrättande av fullt sorterade boklådor, så kallade A-kommissionärer, icke har skett i samma takt som utvecklingen av tätorterna. Det är därför önskvärt, att en snabbare och mera spridd nyetablering kommer till stånd. Det finnes vidare ett betydande utrymme för bokhandlare med begränsad sortering, så kallade B-kommissionärer. Lantbokhandeln, den nya bokhandelsformen, står ännu i början av sin utveckling.

Då utredningens framställning av författarnas ställning i juridiskt och ekonomiskt avseende kommer att mera utförligt redovisas i ett senare sammanhang, må här endast framhållas, att företagna undersökningar enligt utredningens mening givit vid handen, att författarna såsom yrkesgrupp i inkomsthänseende låg väsentligt under genomsnittet för fria yrken. För många av författarna var inkomsten av litterär verksamhet otillräcklig. Deras ekonomiska reserver i form av sparkapital, livförsäkringar etc. var över lag mycket små.

Såsom framgår av det föregående har utredningen föreslagit ett vidgat statligt stöd åt författarna. I samband därmed har utredningen övervägt olika former för detta stöd.

Utredningen har funnit starka skäl tala för att författarna erhåller en särskild ersättning för den utlåning av deras verk, som äger rum genom vissa statsunderstödda bibliotek. Rättvisa och billighet talar enligt utredningens mening för att författarna beredes kompensation för det genom nämnda utlåning skeende samhällseliga utnyttjandet av deras verk. Utredningen föreslår, att ett särskilt anslag å riksstatens åttonde huvudtitel anvisas för ifrågavarande ersättning. Beträffande anslaget beräkning, ersättningens fördelning m. m. — i vilka hänseenden en mera uttömmande redogörelse för utredningens synpunkter och förslag skall lämnas i ett efterföljande avsnitt — har utredningen sammanfattningsvis anfört följande.

Anslaget storlek bör beräknas med ett visst belopp för varje boklån i folk- och skolbiblioteken. Sättes grundbeloppet till 1 öre per boklån erhålles med 1949—50 års siffror för biblioteksutlåningen (27,4 miljoner boklån) ett anslag av 274 000 kronor. Med utgående från nämnda utlånings-siffror samt ett grundbelopp av alternativt 2,5 eller 5 öre per boklån blir

anslagssumman 685 000 respektive 1 370 000 kronor. Anslaget måste prövas i vanlig ordning, men innan summan fastställs, bör någon form av kontakt eller samråd äga rum mellan staten och författarnas organisationer.

Rätt till ersättning skall tillkomma samtliga författare, vilkas verk är skyddade jämlikt gällande auktorrätt. Gottgörelsen skall vara lika för alla kategorier av författare. — Utredningen uppskattar att hälften av boklånen utgöres av sådana verk som kan medföra gottgörelse och återstoden av andra verk. Anslaget bör därför halveras, och den ena hälften användas för en proportionellt utgående gottgörelse till de enskilda författarna och den andra fördelas bland författarna efter individuell prövning.

Storleken av de belopp, som skall tillfalla var och en av de ersättningsberättigade författarna, skall fastställas med ledning av en årligen återkommande stickprovsundersökning av utlåningsfrekvensen inom folk- och skolbiblioteken. Fördelningen av det återstående beloppet skall ske i form av *pensioner* till äldre författare och till författares efterlevande, *understöd* till förtjänta författare och *bidrag* till särskilda ändamål.

Anslaget skall förvaltas av en central instans, styrelsen för Sveriges författarfond. I denna styrelse skall det allmänna och författarföreningarna vara representerade.

Utredningen föreslår vidare, att det nuvarande å riksstatens åttonde huvudtitel uppförda anslaget till Understöd åt inhemska skönlitterära författare av utmärkt förtjänst, vilket anslag för närvarande utdelas i form av dels åldersunderstöd dels stipendier, framdeles skall användas uteslutande för stipendier åt högt förtjänta författare. Från anslaget nu utgående åldersunderstöd syntes framdeles i stället böra tagas ur den del av anslaget till biblioteksersättning, som avses skola disponeras för kollektiva ändamål.

I fråga om barn- och ungdomslitteraturen framhåller utredningen sammanfattningsvis, att de författare, som ägnar sig åt ifrågasvarande slag av författarskap, trots den ökade produktionen av sådan litteratur, har en avsevärt sämre ekonomisk ställning än de skönlitterära författarna.

Den av vissa förlag tillämpade metoden att betala författare av barn- och ungdomsböcker ett honorar med ersättning ett för allt motsvarar enligt utredningens mening icke längre aktuella krav på förlagskontrakt.

Enskilda och offentliga stipendieinstanser bör enligt utredningens uppfattning mera än nu uppmärksamma barn- och ungdomsförfattarna.

Bristerna inom biblioteksväsendet i fråga om barn- och ungdomslitteratur synes utredningen kunna undanröjas genom att de förslag, som framlagts av folkbibliotekssakkunniga, genomföres.

Någon särskild nämnd för granskning av barn- och ungdomslitteratur finner utredningen icke påkallad. Rådgivande och granskande verksamhet bör i stället i större omfattning än nu upptagas av press, förlag och bibliotek.

Utredningen har sammanfattningsvis angivit sin allmänna syn på de frågor, som utredningen haft att överväga, i följande uttalande.

Bokmarknaden — ett ord, som i detta sammanhang får täcka hela det område, som utredningen haft att behandla — har två skilda aspekter. Den är dels en ekonomisk företeelse, dels en viktig faktor inom kulturlivet i vårt land.

Såsom ekonomisk företeelse utgör bokmarknaden ett område, där en mer eller mindre fri konkurrens etablerats efter hävdvunna normer. Det är här fråga om en marknadshushållning, som baseras på avtal mellan skilda parter, som i stort sett står fria gentemot ingripanden och föreskrifter från samhället och dess organ. Auktorrätten lämnar frågan om författarhonoraren till de avtalsslutande parterna; lagen fastslår blott, att författaren har rätt till skälig ersättning för sin överlåtelse men den anvisar icke några normer för beräkningen härav. Etableringen av nya boklådor sker efter överväganden inom branschens organisationer. Handeln med bokverk såväl inom som utom kommissionsbokhandeln följer de regler, som förläggarna antagit. I intetdera av dessa fall kan ett samhälleligt ingripande ske utan att en motsvarande lagstiftning först genomförs. Utredningen har på ingen punkt funnit något behov föreligga i sådant syfte.

Lägger man åter en kulturell aspekt på bokmarknaden, framstår följande som relevant. Opinionsbildningen på det litterära området tillhör de primära fri- och rättigheterna, och varje ingrepp i det fria konsumtionsvalet måste med bestämdhet avvisas. Yttrandefriheten har sin naturliga konsekvens i friheten att välja litteratur. Först då yttrande- och tryckfriheten missbrukas, kan samhälleliga ingrepp över huvud taget tolereras. Om det förhåller sig så, att det svenska folkets genomsnittliga litterära smak kan te sig som föga differentierad, så är inte botemedlet en tvångsdirigering av läsvanorna utan en på lång sikt verkande upplysning om god litteratur. Här föreligger ett komplex av uppgifter, som bokmarknadens enskilda parter och samhällets skilda organ var för sig och gemensamt måste gripa sig an — de enskilda parterna med sådana åtgärder, som underlättar bokköp, samhället med sådana, som stimulerar läsutresset i stort.

Bokutredningen framhåller i anslutning härtill, att de av utredningen gjorda — nyss återgivna — påpekandena kan förefalla självklara. För utredningen har det emellertid framstått som nödvändigt att understryka dem, då utredningen i så många fall stannat inför en rekommendation till parterna — de statliga såväl som de enskilda — i stället för att föreslå samhälleliga ingrepp. Sett mot denna bakgrund har utredningen ansett det som en naturlig konsekvens, att utredningen haft att i stort inrikta sitt arbete på att kartlägga förhållandena på bokmarknaden.

Författarnas juridiska och ekonomiska ställning.

Lagstiftning och avtalspraxis rörande litterära verk.

Den svenska författarrätten regleras i *lagen den 30 maj 1919 (nr 381) angående rätt till litterära och musikaliska verk*. Framhållas bör emellertid, att denna lag i ett betydelsefullt hänseende, nämligen i fråga om skyddstiden för bland annat litterära verk, kompletterats genom lagstiftning av

provisorisk karaktär. I särskilda lagar den 30 juni 1942, nr 510, den 3 maj 1946, nr 174, och den 6 april 1951, nr 170, har sålunda stadgats, att den uteslutande rätt, som enligt förstnämnda lag tillerkänts författare till bland annat litterärt verk, skall i den mån skyddstiden härför skolat upphöra något av åren 1942—1956, gälla intill utgången av år 1957.

Av innehållet i förstnämnda lag må här återgivas följande.

Rättsligt skydd enligt denna lag åtnjutes bland annat för skrift och muntligt föredrag (1 §). Författaren äger en uteslutande rätt att mångfaldiga sitt verk, föredraga skrift offentligt, uppföra mimiskt eller dramatiskt verk o. s. v. (2 §). Denna uteslutande rätt innefattar även rätten till översättning eller bearbetning (3 §). Såsom författare till ett verk anses den, som på sedvanligt sätt å verket angives såsom sådan. Författare, som framträder anonymt eller pseudonymt, företrädes, tills dess han givit sig tillkänna på i lagen föreskrivet sätt, av den som å verket anges såsom utgivare, eller, om sådan ej finns angiven, av förläggaren (8 §). Vissa undantag från angivna rättsskydd finnes stadgade i lagen (9—12 §§). Såsom exempel härpå må nämnas mångfaldigande av verk för eget bruk, avskrift för hand, annan offentliggörande av utgiven skrift än genom uppläsning, vissa slag av uppläsning m. m. (10 §). Rätt att citera utgiven skrift eller offentligt hållet föredrag är även medgiven, liksom rätt att göra utdrag ur verk för användning vid gudstjänst eller vid elementär undervisning (11 §). Om förbehåll mot eftertryck ej utsatts, äger tidning rätt att publicera ur annan tidning eller tidskrift hämtad artikel i ekonomiska, politiska eller religiösa dagsfrågor. Källan skall dock tydligt angivas (14 §). Författarrätten övergår efter författarens död till dem, som enligt lagstiftningen om giftorätt, arv och testamente är berättigade till hans kvarlätenskap och från dessa vidare enligt enahanda grunder (15 §). För överlåtelse av författarrätt skall — om andra villkor ej avtalats — de villkor gälla som stadgas i lagen (16—18 §§). Den, som förvärvat författarrätten till ett verk, må icke utan författarens tillstånd förändra verket i vidare mån än som är nödvändigt med hänsyn till ändamålet (16 §). Förlagsrätten förfaller, om innehavaren ej utgivit verket inom två år, sedan författaren avlämnat fullständigt manuskript. Författaren äger påfordra, att hans verk utgives i ny upplaga, om verket slutsålts, och om förläggaren förvärvat rätten att utgiva mer än en upplaga av verket. Sker icke detta, återgår författarrätten till författaren (17 §). Överlåtelse av författarrätten innefattar ej rätt för förläggaren att på annat sätt än genom tryckning offentliggöra verket, ej heller rätt till översättning eller bearbetning (17 a §). Överlåtelse av föredrags-, uppförande- eller utföranderätt skall som regel anses gälla för en tid av fem år (18 §). Författarrätten kan icke tagas i mät i författarens bo, ej heller hos den, till vilken denna rätt övergått genom giftorätt, arv eller testamente (19 §). Författarrättens giltighet upphör med trettionde året efter det år, under vilket författaren avlidit. (Skyddstiden har provisoriskt förlängts genom förutnämnda särskilda lagar.) Lagen tillämpas på verk av svenska medborgare samt på verk av utländska medborgare, vilket först utgivits i Sverige. Under förutsättning av ömsesidighet kan Kunql. Maj:t förklara, att lagens bestämmelser helt eller delvis skall gälla även verk av annan än svensk medborgare (30 §).

Då behov av en tidsenligare utformning av författarrätten gjort sig gällande, tillkallades år 1938 särskilda sakkunniga för att verkställa utredning

rörande revision av gällande författningar om rätt till litterära och musikaliska verk m. m. De sakkunniga, som antagit namnet *auktorrättskommittén*, har med nödtvungna avbrott under krigsåren i samråd med motsvarande delegationer i övriga nordiska länder arbetat på ett förslag till ny lagstiftning på författarrättens område.

Bokutredningen, som under utredningsarbetets gång i vissa frågor samrätt med auktorrättskommittén, har i sitt betänkande anfört bland annat:

Av de överläggningar och diskussioner, som förekommit mellan bokutredningen och auktorrättskommittén, har framgått, att kommittén funnit behov föreligga av ytterligare precisering av förlagsavtalet. Härvidlag har kommittén tillgodogjort sig de erfarenheter, som stått att vinna från utarbetandet av det nordiska normalformuläret till förlagsavtal. Detta normalkontrakt, som tillkom år 1947, har därvid uppfattats som ett auktoritativt uttryck för vad som på detta område kan anses vara en normal och god reglering av avtalet mellan förläggare och författare.

Det framgår av det utkast till ny lag i berörda hänseende, av vilket kommittén låtit bokutredningen taga del, att de nya bestämmelserna endels får tvingande kraft, endels dispositiv innebörd. Sålunda framhåller kommittén att avtal, som strider mot god sed på auktorrättens område, samt avtal, som leder till uppenbar obillighet, skall kunna jämkas efter vad som i det särskilda fallet kan anses vara skäligt. Till de tvingande bestämmelserna hör också föreskrifterna att förläggaren inom skälig tid skall utgiva verket, att han är skyldig tillstålla författaren intyg från tryckeriet om antalet framställda exemplar, att han inom nio månader efter årets slut är skyldig tillstålla författaren redovisning, som anger försäljningen under året, samt restupplagan vid årsskiftet.

Bokutredningen har i sitt betänkande lämnat en redogörelse för *den ekonomiska innebörden av de vanligast förekommande slagen av förlagsavtal*. Utredningen har härom anfört bland annat följande.

Genom avtal med en förläggare i form av ett kontrakt överläter författaren sin förlagsrätt till denne. Kontraktet kan innehålla skilda former för beräkningen av den ekonomiska gottgörelsen. För närvarande tillämpas flera olika slag av kontrakt: royaltikontrakt, ett-för-allt-kontrakt och del-i-vinst-kontrakt. För debuterande författare förekommer en kontraktsform, som ger en viss bestämd summa för första upplagan, samt royaltysättning för vad som sedermera kan komma att tryckas och försäljas.

Royaltikontraktet — som är det avgjort vanligaste — innebär, att författaren erhåller en viss avtalad del av bokhandelspriset för varje försålt exemplar av hans verk. Enligt gällande normalkontrakt mellan medlemmar av Sveriges författareförening och medlemmar av svenska bokförläggareföreningen utgör denna del minst $16\frac{2}{3}$ procent (= $1/6$) av bokhandelspriset för häftat exemplar i standardutgåva och minst 5 procent av priset för billighetsupplaga. Realiserars restupplaga av boken genom bokhandeln sänkes royaltiprocenten. Normalkontraktet tillämpas i första hand beträffande skönlitterära verk. Till verk, som är jämförliga med romaner, noveller och lyrik, räknas icke dramatik, essäer, bilder- och barnböcker och ungdomsböcker.

Ett-för-allt-kontraktet innebär, som benämningen antyder, att författaren mot en engångssumma avstår från vidare anspråk på ersättning. Ett

sådant kontrakt möjliggör för förläggaren att försälja verket i obegränsad omfattning. Denna kontraktsform är historiskt äldre än royaltykontraktet.

Del-i-vinst-kontraktet förekommer sällan. Denna kontraktstyp innebär, som även framgår av namnet, att förläggare och författare delar den eventuella uppkomna vinsten, sedan framställningskostnader och utgifter för distributionen avdragits från försäljningssumman.

Det förekommer vidare ibland att förläggare ingår en överenskommelse om att endast distribuera ett verk av en författare. Framställningskostnaderna stannar i detta fall hos författaren ensam, som då även erhåller hela försäljningsinkomsten.

Enligt normalkontraktet för royaltyavtal betalar förläggaren till författaren en viss summa a conto, då manuskriptet avlämnas. Denna summa får icke understiga $\frac{1}{3}$ av det honorar, som skulle utgå om hela första upplagan utsåldes. Författaren är icke återbetalningsskyldig för a contobeloppet. Oftast utbetalas högre belopp än vad nyss angivits — hälften eller mer av det beräknade honoraret för första upplagan. Förläggaren är redovisningsskyldig inför författaren för den försäljning, som skett av hans verk, och honorar (royalty) enligt avtalet utbetalas årligen.

Debuterande författare kan icke, då de ej tillhör Sveriges författareförening, göra anspråk på kontrakt efter dessa grunder. Sedd ur förläggarens synpunkt ter sig utgåvan av ett debutantverk mer osäker än vad fallet är med ett verk, vars författare redan tidigare framträtt inför den litterära kritiken och publiken. I allmänhet erbjudes debutanten, som förut nämnts, en viss summa för första upplagan. Tryckes därefter nya upplagor, träffas i regel avtal efter normalkontraktets bestämmelser.

Normalkontraktet gäller, som tidigare framhållits, främst skönlitterära och med dem jämförbara verk. I fråga om facklitterära verk och skolböcker tillämpas ofta samma bestämmelser — men ibland sättes royaltyprocenten lägre, ibland högre än $16\frac{2}{3}$ procent.

För översättningar av sitt verk till främmande språk erhåller en svensk författare en royaltyersättning, som oftast utgår med stigande procenttal av bokhandelspriset vid stigande försäljning. Procenttalet växlar mellan 5 och 15 procent. Detsamma gäller som regel för utländska författare, som får ett verk antaget till översättning till svenska språket.

Författarnas ekonomiska ställning.

Författarnas ekonomiska ställning har i betänkandet belysts med uppgifter, som bokutredningen inhämtat från medlemmar av Sveriges författareförening och Sveriges ungdomsförfattareförening genom en enquête, som avsåg förhållandena åren 1946—48.

Frågorna i enquêteformuläret omfattade ålder, utbildning, civilstånd, makas (makes) förvärvsarbete och ungefärliga årsinkomst, yrkesverksamhet före litterär debut, nuvarande yrkesverksamhet, totala inkomster åren 1946—48, inkomster av litterär verksamhet, specificerad på bokförlag, tidsningar och tidskrifter, radio och teater samt filmbolag, erhållna stipendier under samma år, försörjningsplikt och försäkringsskydd. Dessutom omfattade formuläret tre opinionsfrågor, nämligen (a) rörande författarnas

åsikter om statligt stöd eller stöd i allmänhet till författare, (b) principer och metoder för en eventuell ersättning till författarna för biblioteksutlåningen samt (c) bokspridningen i Sverige.

En jämförelse mellan enquêtet materialets 133 uppgifter och författareföreningens medlemsmatrikel på 412 medlemmar — påpekar bokutredningen — synes ge vid handen, att de författare, som besvarat utredningens frågeformulär utgjorde ett tämligen tillfredsställande urval av föreningens hela medlemsstock. Ungdomsförfattarna hade till ett antal av 21 besvarat frågeformuläret; föreningens medlemsantal var vid denna tidpunkt icke särskilt mycket större. Sedan författareföreningens honorärsmedlemmar, eliminerats ur jämförelsen, kunde konstateras, att i runt tal 35 procent av författareföreningens medlemmar i åldersgrupperna, födda 1865—94, besvarat formuläret och att medlemmarna i åldersgrupperna, födda 1895—1914, till 47 procent ingick i materialet. Utredningen har för den skull ansett materialet representativt för författareföreningens vidkommande.

Av utredningens redogörelse för enquêten inhämtas bland annat följande.

Beträffande nuvarande yrkesutövning betecknade sig 75 av de tillfrågade som yrkesförfattare; 10 hade anställning som journalister och 6 i bokförlag; 17 innehade allmän tjänst eller utövade fria yrken, andra än författarskapet; 2 var företagare och 3 hade anställning i enskild tjänst. Av författarinnorna bedrev 4 privatundervisning av skilda slag, 8 var hemmafruar och 4 levde som pensionärer under mycket knappa ekonomiska villkor. Slutligen måste 2 författare hänföras till obestämbara yrken.

Av inkomstuppgifterna framgick, att de manliga författarna i genomsnitt hade 10 750 kronor i årsinkomst år 1948, därvid minimiinkomsten var 1 300 kronor och maximiinkomsten 55 000 kronor. Motsvarande siffror för de kvinnliga författarna var 6 740 kronor respektive 0 och 43 000 kronor. Manliga författare med huvudsakligen litterär inkomst, 57 stycken, hade en genomsnittlig totalinkomst av 9 160 kronor; motsvarande grupp kvinnliga författare, 13 stycken, hade en genomsnittsinkomst av 7 630 kronor. Manliga författare med huvudsakligen annan inkomst, 34 stycken, redovisade en betydligt högre genomsnittssiffra eller 13 560 kronor. Motsvarande grupp kvinnliga författare, 24 stycken, uppvisade däremot ett lägre genomsnitt, eller 6 420 kronor.

I materialet återfanns 43 författare, manliga och kvinnliga, som under år 1948 uppburit litterära stipendier. Deras totalinkomster varierade relativt starkt. Genomsnittet för författare med inkomst av litterär verksamhet som huvudsaklig inkomstkälla var 8 760 kronor och för övriga författare 10 440 kronor. Stipendiebeloppens genomsnitt utgjorde i det förra fallet 1 930 kronor och i det senare 1 745 kronor.

Utredningen framhåller, att en jämförelse mellan inkomstlägena för författareföreningens och ungdomsförfattareföreningens medlemmar ger vid handen, att familjeinkomsterna ligger i stort sett på samma nivå — bortsett från de kvinnliga medlemmarna av ungdomsförfattareföreningen, som företedde den högsta familjeinkomsten. Genomsnittinkomsterna framgår av efterföljande tabell (s. 15).

	Författareföreningens medlemmar			Ungdomsförfattareföreningens medlemmar		
	Manl.	Kvinnl.	Samtliga	Manl.	Kvinnl.	Samtliga
Litterär inkomst	6 550	3 200	5 600	2 195	3 435	2 685
Övrig inkomst	4 650	3 700	4 400	8 080	40	5 000
S:a inkomst	11 200	6 900	10 000	10 275	3 475	7 685
Makas (makes) inkomst . . .	2 100	4 330	2 750	1 320	14 560	6 370
Familjeinkomst kronor	13 300	11 230	12 750	11 595	18 035	14 055

Utredningen påpekar, att de största skillnaderna föreligger beträffande de litterära inkomsterna för manliga författare i de båda föreningarna. Gennomsnittsinkomsten för författareföreningens medlemmar var i runt tal 3 gånger högre än för ungdomsförfattareföreningens medlemmar. Som bidragande orsak till den stora skillnaden anför utredningen, att ungdomsförfattarnas böcker är undantagna från normalkontraktets bestämmelser för förlagsavtal och att de i regel är billigare. En framgångsrik ungdomsförfattare kunde endast i undantagsfall erhålla honorar enligt royaltyberäkning med 15 procent av bokens försäljningspris. Ofta stipulerades engångsersättning för viss upplagestorlek. Inga stipendier hade tillfallit ungdomsförfattare.

Utredningen framhåller vidare, att författarna vid den redovisning, som lämnats för deras inkomstförhållanden, icke differentierats med hänsyn till litterär inriktning. Lyriker, dramatiker, essäister, roman- och novellförfattare o. s. v. hade redovisats som författare över lag. Med den preferensställning på den litterära marknaden, som romanen och novellen hade framom lyriken, essän och dramat var det givet, att författare, som huvudsakligen ägnade sig åt romanförfattande och novellistik, hade större utsikter att göra sig gällande. Deras böcker betingade i regel ett högre pris i bokhandeln och gav därför större ekonomiskt utbyte vid samma försäljnings-siffror under förutsättning att royaltykontrakt slutits.

I de två opinionsfrågor rörande formerna för statligt stöd åt författarna, som enquêten innehåller, har ett nittiotal författare tagit till orda. I sin redogörelse för svaren på dessa frågor framhåller utredningen, att stipendiefrågorna tilldragit sig det största intresset. Utredningen anför härom:

Statsstipendierna bör kunna sökas, framhåller en förslagsställare. De bör utdelas efter behovsprövning, anser en annan. En författare anser sig kunna konstatera, att småförlagens författare kommer i skymundan. Stipendierna utdelas efter beslut av en begränsad litterär klick, framhåller flera författare, och de enskilda stipendienämnderna har sinsemellan dålig kontakt, vilket resulterar i att samma författare kan få stipendier samtidigt från olika håll i riklig omfattning. En författare föreslår, att det skall finnas en statlig representant i varje stipendienämnd.

Ett flertal författare ur vitt skilda läger har enligt enquêteredogörelsen gett uttryck för åsikten, att författare till böcker av litterärt värde, som inte nådde fram till en större publik, borde hållas ekonomiskt skadeslösa genom premier eller annat stöd av statsmedel. Även den experimentella diktningen förtjänade sådant stöd. Somliga ansåg, att välsituerade författare med en trogen läsekrets icke borde få stipendier till betydande belopp utan i stället utmärkelser av annan art. De äldre författarnas speciella problem har uppmärksamrats i många svar. Statspensioner åt förtjänta äldre författare är ett av många framlagt förslag; det allmänna och författarna själva borde avsätta medel till en pensionsfond, vars avkastning skulle fördelas bland behövande författare, som ej längre kunde göra sig gällande på den litterära marknaden.

Beträffande enquêtesvaren i övrigt torde få hänvisas till den i betänkandet lämnade enquêteredogörelsen, i samband varmed utredningen även för egen del anfört vissa synpunkter på de i svaren berörda spörsmålen.

Författarstipendierna.

Bokutredningen har under den gemensamma beteckningen »stipendier» sammanfört dels *stipendier* i gängse mening, d. v. s. kontantbelopp, som ställts till författarnas förfogande för att underlätta deras ekonomiska villkor under den tid, då de arbetar på sina nya litterära verk, dels *understöd*, som lämnas utan sådan motivering, dels *litterära meritbelöningar* — dock ej litterära pristävlingssummor — för framstående litterära prestationer, samt slutligen *pensioner* och liknande *åldersunderstöd* till författare, som ej längre utövar någon litterär verksamhet.

Några bestämda gränser mellan dessa fyra slag av penninggåvor kan enligt utredningens uppfattning icke dragas. Utredningen påpekar, att stipendier i egentlig mening och understöd flyter in i varandra och att verkliga författarpensioner blott existerar i några enstaka fall, medan vissa stipendier faktiskt utgår som pensioner utan att detta särskilt framhålles.

I betänkandet ges en utförlig redogörelse för den stipendieverksamhet, som bedrivits i vårt land alltsedan det första, regelbundet återkommande statsanslaget till förmån för skönlitterära författare infördes år 1864. Utredningen framhåller, att vid detta anslags tillkomst framhövdes i motiveringen härför, att de svenska författare, som lyckats kämpa sig fram till ryktbarhet, oftast nödgats söka sig in på andra banor »för att inom embetsverlden, skolan eller kyrkan vinna den utkomst som genom ett uteslutande egnande åt vitterhet och litterära arbeten icke af dem skulle kunna ernås». I Sverige var det desto mer av nöden — framhölls det vidare i motiveringen — att staten fullgjorde den skyldighet som kunde anses åligga den, helst »som inom en mindre nation äfven högt värderade för-

fattare, i anseende till den läsande allmänhetens fätalighet svårigen kunna af sin litterära verksamhet påräkna så stora inkomster, att de därigenom kunna vinna en ekonomiskt tryggad ställning».

I anslutning härtill påpekar utredningen, att den nyss återgivna motive- ringen ännu äger ett betydande mått av giltighet för författarna. I ett glest bebyggt land, som saknar eller åtminstone blott äger få eller föga utveck- lade litterära traditioner, kan stipendiestödet enligt utredningens uppfatt- ning betraktas som ett slags kulturellt »ödemarkstillägg» till de knappa inkomsterna av bokförsäljningen.

I sin redogörelse för de skilda stipendiefondernas verksamhet konstaterar utredningen, att stipendiebeloppen till svenska författare under åren 1864— 1951 uppgick till omkring 4 950 000 kronor, av vilket belopp ungefär 4 300 000 kronor tillfallit inemot 500 svenska författare, huvudsakligen skönlitterära författare. Utredningen fortsätter:

Som en allmän sammanfattning kan sägas, att de litterära stipendierna under nyssnämnda tidsperiod kommit författare av de mest skilda slag till godo. De har i huvudsak utdelats såsom belöningar för kvalificerade litte- rära prestationer, såsom stöd åt författare under arbetet på nya verk och i mindre utsträckning till författare, som redan avslutat sin livsgärning. Någon genomgång av de skilda stipendiegivarnas fördelning har icke skett, men det kan nämnas, att det främst är Sveriges författareförenings egna stipendier, som haft karaktär av understöd. Detta är ett förhållande, som har mycket rimliga orsaker. De medel, som föreningen under tidernas lopp sammanbragt, har i övervägande grad fördelats bland författare, som be- funnit sig i ett akut ekonomiskt trångmål eller drabbats av sjukdom eller varaktig nedsättning av prestationsförmågan. De har ofta inte haft någon annan instans att vända sig till än just författareföreningen. Om understö- den många gånger tett sig otillräckliga, så har detta berott på att hjälp- behovet väsentligt överstigit föreningens förmåga att bistå. Det har dess- utom förefallit rimligare att hänvända sig till författarkollegerna inom för- eningen med en ansökan om hjälp än att gå till förläggaren med en anhåll- lan om förskott.

Bokutredningen har beträffande *behovet av litterära stipendier* i fram- tiden anfört huvudsakligen följande.

Behovet av litterära stipendier torde ej längre bestridas av någon, och diskussionen rör sig ej längre om huruvida stipendier skall finnas såsom en allmän stödform till författare, utan snarare vilken omfattning de skall ha. Härvidlag går meningarna starkt isär. Det föreligger ostridigt en viss tendens bland författarna att lämna andra förvärvsarbeten för att helt övergå till författarskap. Detta medför i sin tur, att behovet av ekonomiskt stöd i form av stipendier ökar, då inkomsterna av litterär verksamhet både i början och slutet av ett författarskap oftast är långtifrån tillräckliga.

Denna tendens har både gynnsamma och ogynnsamma konsekvenser. Sannolikt hade åtskilliga betydande litterära verk aldrig tillkommit, om inte deras upphovsmän kunnat och vågat ta den ekonomiska risk, som är förbunden med att lämna en yrkesanställning för att helt övergå till litterär verksamhet. De ogynnsamma konsekvenserna ligger däri, att även mindre

betydande litterära talanger kan frestas att följa de andras exempel och så småningom hamna i en ekonomisk misär, då deras litterära alster icke mötes av något intresse från vare sig förläggare eller allmänhet. Detta kan leda till en slentrian inom stipendieväsendet, där de litterära förtjänstsynpunkterna får överskylas av den uppenbara nöden.

De ekonomiska villkoren för ett stort antal skönlitterära författare är vanskliga. Av redogörelsen för författarenquäten framgår, att de supplementära inkomsterna spelar en betydande roll — hustruns inkomster (eller mannens) och författarnas inkomster av förvärvsarbete av annat slag intar en framskjuten plats i familjebudgeten. Det ekonomiska skyddet i form av försäkringar eller sparkapital är över lag av mindre omfattning. Författarskapets fria karaktär och personligheternas särart har hittills lagt hinder i vägen för kollektiva försäkringsformer av fastare organisation.

Författarna är därför i kanske större utsträckning än andra fria yrkesutövare — konstnärer undantagna — överlämnade åt sig själva. Det litterära skapandet är ett arbete, som är långt mer tidskrävande och mödosamt än man i allmänhet föreställer sig. Splittringen på vitt skilda arbetsuppgifter med förvärvsarbete på dagarna och författande på kvällarna och övrig fritid kan lätt leda till att diktningen förlorar den helgjutenhet, som författaren eftersträvat. Det finns visserligen exempel på författare, som lyckats förena en författargärning av yppersta kvalitet med ett dagligt yrkesarbete, men de är sällsynta.

I sista hand är valet av levnadsförhållanden givetvis en sak, som uteslutande angår författaren själv. Om de i allt större omfattning föredrar att leva fritt men knappt på författarskapet, är detta en angelägenhet, över vilken samhället inte har något som helst inflytande. Vad det allmänna kan utträtta är att genom klokt avvägda stödåtgärder bistå de förtjänta och att underlätta deras väg till publiken.

För att trygga författarnas personliga frihet och den litterära diktningens oberoende är det således av betydelse, att författarna kan erhålla ekonomiskt stöd — både av det allmänna, av enskilda bokförlag och av sådana stiftelser, som syftar till att stödja den litterära kulturen.

En sådan samverkan mellan sinsemellan oberoende stipendieinstanser är av stor betydelse för författarna. Varje ensidigt stipendiesystem har nämligen uppenbara nackdelar. I ett uteslutande statligt stipendiesystem löper man lätt risken att gynna de »ofarliga» författarna och lämna de mera upproriska sanningssägarna utanför stödet. Även renodlade förlagsstipendier kan medföra en liknande mannamån. Båda stipendieformerna behöver ett komplement i de enskilda donationsstipendierna.

Det för alla parter gynnsammaste synes därför vara, att statsstipendier, förlags- och donationsstipendier och övriga stödåtgärder existerar jämsides med varandra och ytterligare utvecklas. Härigenom elimineras den orättvisa, som kan drabba författarna genom att ovidkommande hänsyn får spela in vid bedömningen av deras kvalifikationer för stipendierna.

Utredningen erinrar om att, därest dess förslag om anvisande av ett särskilt riksstatsanslag till ersättning åt författarna för biblioteksutlåningen godtages, det statliga stödet åt författarna kommer att väsentligt ökas. Även om en betydande del av detta anslag kommer sådana författare till godo, som åtnjuter en grundmurad popularitet hos den litterära publiken, borde dock anslaget anvisande enligt utredningens mening ej medföra någon

minskning i de nu utgående statsstipendierna till skönlitterära författare av utmärkt förtjänst. Utredningen föreslår i stället, att det nuvarande statsstipendieanslaget uteslutande användes för utdelande av meritstipendier till väl förtjänta författare. Sistnämnda anslag borde renodlas, och nu utgående stadigvarande stöd åt äldre författare borde bestridas ur den del av det föreslagna nya riksstatsanslaget, som avses för författarpensioner.

Enligt utredningens uppfattning bör ökningen av statens andel i den totala stipendiegivningen icke heller föranleda de enskilda stipendiefonderna att minska sin utdelning av stipendier. Behovet av stöd kunde nämligen långtifrån sägas bli täckt genom de båda riksstatsanslagen.

Utredningen understryker, att barn- och ungdomsförfattare i större utsträckning än hittills bör bli delaktiga av det statliga författarstödet. Självklart vore, att även dessa författare skulle kunna komma i åtnjutande av statsstipendierna.

Utredningen påpekar vidare, att de finlandssvenska författarna intar en särställning i stipendieavseende. Deras stora litterära förtjänster och lika uppenbara behov av ekonomiskt stöd kunde icke bestridas. I viss utsträckning hade svenska förlags- och donationsstipendier kommit dem till del. Enligt utredningens mening torde någon möjlighet att giva dem stöd från de svenska statsanslagen av principiella skäl icke stå till buds. Av denna anledning anser sig utredningen böra uttala en allmän rekommendation till de enskilda stipendienämnderna att mera regelbundet än hittills beakta de finlandssvenska författarnas behov av stipendiestöd.

Enligt utredningens mening framgår av den verkställda — i ett föregående avsnitt redovisade — undersökningen av författarnas ekonomiska ställning, att endast ett fåtal av författarna kan trygga sin och familjens existens på de inkomster, som härrör från försäljningen av deras verk. Nämnda undersökning hade begränsats till åren 1946—48, och den högkonjunktur för bokköp och bokläsning, som inträffade under krigsåren och de närmaste åren därefter, hade i viss utsträckning inverkat på resultatet. Tidigare vore förhållandena ännu ogynnsammare, och risken för att konjunkturerna på bokmarknaden åter kunde försämrans synes utredningen icke böra underskattas.

Den litterära produktionen är emellertid — fortsätter utredningen — av ett så omistligt värde för kulturlivet att en ansvarsmedveten kulturpolitik icke kan vara betjänt av ett system, som medför alltför starka och konjunkturbetonade rubbningar. Statliga ingrepp i produktions- och distributionssystemet hade av utredningen avvisats, då det icke förelåg anledning härtill. Tvångsvis föreskrivna höjningar av författarhonoraren skulle med den prissättningsmetod, som nu tillämpades, innebära högre bokpriser, vilket ur andra synpunkter måste betraktas som en föga önskelig konsekvens. Dessutom skulle högre honorar i första hand komma det fåtal för-

fattare till godo, som redan nu hade förhållandevis goda inkomster av sina verk. Ett statligt stöd i någon form syntes därför utredningen ofrånkomligt, men detta stöd fick icke givas en sådan utformning att författarvärdens frihet beskures.

Då det gäller att bereda författarna ett ökat statligt stöd, bör enligt utredningens mening — förutom den i det föregående diskuterade höjningen och dispositionen av statsmedlen till författarstipendier — i första hand övervägas att tillerkänna författarna ekonomisk gottgörelse för det förfogande över deras verk, som sker genom dessas utlåning genom de offentliga biblioteken. I efterföljande avsnitt skall denna fråga närmare behandlas.

Ersättning till författarna för utlåning av deras verk genom bibliotek.

Förslag av författareföreningarna och tidigare sakkunnigberedningar.

Sveriges författareförenings framställning år 1934. I en till Kungl. Maj:t den 18 september 1934 gjord framställning anhöll Sveriges författareförening — under hänvisning till innehållet i en till framställningen fogad, inom föreningen utarbetad publikation: »Författarna och bibliotekens hemlån» — att Kungl. Maj:t måtte vidtaga åtgärder för att rätten till fria hemlån av böcker från bibliotek, understödda av stat och kommun, ävensom från i förvärvssyfte bedrivna enskilda bibliotek måtte upphöra och en licensavgift införas för sådana lån. I nämnda publikation föreslogs, att ifrågavarande licensavgift skulle erläggas av vederbörande låntagare, och utgöra 2 kronor för år. Enligt publikationen borde låntagare i Kungl. biblioteket, universitets- och högskolebibliotek, offentliga institutioners bibliotek, sjukhus- och sanatoriebibliotek samt skolbibliotek och andra barn- och ungdomsbibliotek vara befriade från erläggande av licensavgift. För låntagare, som vore medellösa och arbetslösa, skulle avgiften bestridas av vederbörande kommun. De föreslagna licensavgifterna, som beräknades inbringa ett sammanlagt belopp av 1,1 miljoner kronor för år, skulle redovisas till ett centralt organ, vilket borde stå under statlig kontroll. Till detta organ skulle även lämnas uppgift om bibliotekens inköp av litteratur. De årligen inflytande avgifterna skulle, sedan omkostnaderna för nämnda organ avdragits och 15 procent avsatts till en pensions-, understöds- och stipendiefond för svenska författare, fördelas mellan vederbörande författare i förhållande till det antal exemplar av deras verk, som under ifrågavarande år inköpts av de bibliotek, vari boklånen vore avgiftsbelagda. Även till översättare av utländska litterära verk skulle enligt förslaget utgå gottgörelse, dock endast med en tredjedel av det belopp, som skulle ha tillfallit honom, om han i stället betraktats såsom författare. Till stöd för förslaget om införande av licensavgifter åberopades

i publikationen bland annat privaträttsliga synpunkter. I denna hävdades vidare, att författarna borde äga rätt att »i utbyte av sin andliga möda och dess skapelse uppbära det vederlagsmaximum, som varje annan yrkesutövare obesträtt anses få eftersträva inom ramen för god samhällsordning». I publikationen framhölls även, att biblioteksverksamheten visserligen gjort det möjligt, att en del värdefull men i bokhandeln föga gångbar litteratur över huvud taget kunde publiceras, men den hade enligt förningens mening likväl väsentligt minskat försäljningen av litteratur genom bokhandeln.

Bibliotekslånesakkunnigas betänkande år 1935. Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 2 november 1934 tillkallade dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Engberg, tre sakkunniga¹ med uppdrag att verkställa utredning och avgiva förslag rörande frågan om avgift för hemlån av böcker från bibliotek. De sakkunniga som antog benämningen bibliotekslånesakkunniga, erinrade i sitt den 14 juni 1935 avgivna betänkande (SOU 1935: 22) bland annat, att några rättsanspråk utöver dem, som grundades på 1919 års lag angående rätt till litterära och musikaliska verk, icke kunde framställas av författarna. Förutsättningen för sådana rättsanspråk skulle vara att författarrätten utbyggdes, vilket dock författareföreningen icke ifrågasatt. Vidare ansåg sig de sakkunniga särskilt böra understryka, att införandet av de föreslagna licensavgifterna skulle vara direkt stridande emot de kulturbevarande intentioner, som varit vägledande för statens åtgärder på folkbiblioteksväsendets område. Avgifternas införande skulle även innebära ett upprivande av principen angående avgiftsfria hemlån, som stadfästes i kungörelsen den 24 januari 1930 (nr 15) angående understödjande av folkbiblioteksväsendet. De sakkunniga framhöll sammanfattningsvis, att det icke kunde bindande bevisas vare sig att gratisutlåningen från biblioteken skadade författarnas marknad i bokhandeln eller att förhållandet vore det motsatta, att förslaget om en licensavgift på 2 kronor skulle kunna verka hämmande på folkbildningens fria förlopp, att det med nuvarande organisation av biblioteken var omöjligt att uppdelade dem i kategorier samt att det icke kunde vara ett författarintresse att fullfölja en aktion, som kunde bli till skada för folkbildningsarbetet. Med anledning härav avstyrkte de sakkunniga författareföreningens hemställan om införande av en licensavgift. I stället föreslog de sakkunniga andra — enligt deras mening lämpligare — åtgärder att bereda författarna ett ökat ekonomiskt stöd. De sakkunniga förordade sålunda bland annat, att biblioteken skulle iakttaga en viss återhållsamhet i fråga om inköp av nytutkommen litteratur, att den rabatt å 20 procent, som biblioteken då erhöll vid bokinköp, skulle tillgodoföras författarna,

¹ De sakkunniga var: författarinnan M. S. A. Stiernstedt-Nordström, tillika ordförande, dåvarande kassören i arbetarnas bildningsförbund M. A. Andersson och dåvarande t. f. kanslirådet C. A. Löwenhielm.

att biblioteken skulle aktivt verka för spridande av god litteratur, att en särskild kulturfond skulle inrättas på grundval av inkomsterna från den »fria» litteraturen (d. v. s. den litteratur, som icke var skyddad enligt 1919 års lag angående rätt till litterära och musikaliska verk) samt att en väsentlig höjning skulle ske av statsanslaget till författarstipendier m. m. De sakkunnigas betänkande, som remissbehandlades i sedvanlig ordning, har ej föranlett några åtgärder från Kungl. Maj:ts sida.

Hovrättsrådet H. J. Himmelstrands utredning år 1937. Kungl. Maj:t uppdrog den 4 juli 1936 åt hovrättsrådet Hjalmar Himmelstrand att såsom sakkunnig inom justitiedepartementet verkställa en förberedande undersökning rörande grunderna för en reform av gällande bestämmelser om rätt till litterära och musikaliska verk samt därmed sammanhängande spørsmål. Den sakkunnige avlämnade den 15 februari 1937 en promemoria angående grunderna för en dylik reform (SOU 1937: 18). I ett särskilt avsnitt av promemorian (s. 26 ff) har den sakkunnige behandlat frågan om författarna och biblioteksutlåningen och därvid anfört huvudsakligen följande.

Frågan huruvida den offentliga utlåningen på biblioteken lände författarna till skada i ekonomiskt avseende, hade besvarats på skilda sätt. Bibliotekslånesakkunniga hade funnit det icke kunna bindande bevisas, vare sig att gratisutlåningen skadade författarnas marknad i bokhandeln eller att förhållandet var det motsatta. Någon fullständig bevisning i den ena eller andra riktningen kunde väl icke förebringas. Enligt den sakkunniges uppfattning vore dock den av författarna icke auktoriserade utlåningen i regel ägnad att väsentligen minska deras utsikter att erhålla skälig gottgörelse för sitt arbete. — Då författarnas arbete i stor utsträckning utnyttjades för folkbildningens vidmakthållande och höjande, för ett viktigt statsintresse alltså, syntes det överensstämmande med rättvisa och billighet, att de därför erhöi gottgörelse i en eller annan form. Det nuvarande systemet hade av författareföreningen, icke utan fog, betecknats som en expropriation av författarnas rätt utan någon ersättning till dem. — På grund av sitt uppdrag hade den sakkunnige att i första hand undersöka, huruvida vederlag kunde beredas författarna genom en utvidgning av de auktorrättsliga befogenheterna. Det hade sagts, att rätten att genom uthyrning eller utlåning disponera över ett lagligen förvärvat exemplar av en bok fölle utanför auktorrättens naturliga ram. Den sakkunnige hade emellertid efter verkställd undersökning kommit till uppfattningen, att något principiellt hinder icke mötte för att — därest det eljest kunde anses befogat — i författarlagen införa regler i förevarande hänseende.

Vad angick utlåningen i egentlig mening, *den avgiftsfria utlåningen*, ansåg sig den sakkunnige icke kunna tillstyrka, att en absolut, under hela skyddstiden gällande kontrollrätt härutinnan tillerkändes författarna. Av hänsyn till de kulturintressen, som uppbar biblioteksrörelsen, borde varje åtgärd undvikas, som vore ägnad att hämma rörelsens fortsatta utveckling. En sådan kontrollrätt skulle otvivelaktigt vara i icke ringa grad hinderlig för bibliotekens verksamhet. En stark och utbredd opinion kunde dessutom förutsättas inlägga en bestämd gensaga mot en dylik anordning.

Icke i något land hade hittills uthyrningen — än mindre den avgiftsfria utlåningen — av bokexemplar gjorts beroende av författarens tillstånd. Om en allmän och under hela skyddstiden gällande kontrollrätt således måste avvisas, behöfde detta icke utesluta att, om det lät sig göra, till författarnas förmån meddelades vissa skyddsregler av mera begränsad räckvidd. Måhända kunde i lag stadgas, att författaren under en viss tid — ett eller möjligen två år efter det, under vilket ett verk först utgivits — skulle ha uteslutande rätt att bestämma i fråga om verkets offentliga utlåning.

Då man emellertid icke längre än vad nu angivits kunde tillmötesgå författarnas krav på skyddsbestämmelser av auktorrättslig art, kunde frågan om författarnas kompenserande för den förlust, som tillskyndades dem genom den fria utlåningen, icke slutgiltigt lösas genom lagstiftningsåtgärder.

Den sakkunnige ansåg — i likhet med bibliotekslänesakkunniga — att den av författareföreningen föreslagna licensavgiften icke borde införas. En väsentlig *ökning av statsanslaget* var enligt den sakkunniges mening det enklaste och säkraste medlet att råda bot för det påtalade missförhållandet, och en sådan ökning hade också föreslagits av de nyssnämnda sakkunniga. Anslaget utgick då med 20 000 kronor per budgetår och härtill kom ett särskilt anslag å 6 000 kronor till svenska akademien att fördelas bland förtjänstfulla vitterhetsidkare. Förslag hade väckts om en höjning av statsanslaget till 40 000 kronor, men denna höjning syntes den sakkunnige icke vara tillfyllest, om man ansåg att anslaget borde innefatta även ett vederlag för den förlust, som tillskyndades författarna genom den fria utlåningen och uthyrningen av deras böcker.

Sveriges författareförenings framställning år 1947. I skrivelse den 24 november 1947 till chefen för ecklesiastikdepartementet har Sveriges författareförening anhållit, att frågan om ersättning till de skönlitterära författarna för utlåning av deras verk måtte bringas till en lösning. Frågan borde enligt föreningen lösas efter i huvudsak följande riktlinjer.

Ett anslag motsvarande 5 procent av statsbidraget till folk- och skolbiblioteksväsendet skulle varje år anslås till stödjande av det litterära skapandet och till gottgörelse åt författarna (i betydelse yrkesförfattare). Anslaget skulle utgå till en »statens författarfond», vars medel skulle förvaltas av en styrelse, vilken till minst $\frac{3}{5}$ bestode av representanter för författarna utsedda av Sveriges författareförening. Anslaget skulle fördelas på följande sätt: sedan nödiga medel för administration avsatts, skulle 50 procent av återstoden utgå till de författare, som funnes representerade i statsunderstödda bibliotek, i proportion till det antal böcker av varje författare, som inginge i bibliotekens bokbestånd enligt de årliga rapporterna från biblioteken. Ansökan om vederlag skulle göras genom Sveriges författareförening av vederbörande författare eller dennes efterlevande. För dessa senare skulle ansökningsrätten begränsas till 5 år efter författarens död. Återstående 50 procent skulle utgå såsom understöd till sådana författare, framför allt de yngsta och de äldsta, som befunnas vara mest i behov av stöd. Av bokhandelns läsecirklar skulle uttagas en avgift av 1 krona per medlem och cirkel, och det samlade beloppet inbetalas till nämnda författarfond. Bokbarer och liknande förvärvsmässigt bedrivna bokutlåningsföretag skulle erlägga en avgift, uppgående till 5 procent av bruttointäkterna från bokutlåningen.

Föreningen Minervas framställning år 1947. I en till Kungl. Maj:t den 24 november 1947 gjord framställning har Minerva, förening för Sveriges vetenskapliga och populärvetenskapliga författare, hemställt, att 5 procent av anslagen till de offentliga biblioteken måtte anvisas för att användas till upprättande av en fond för främjande av vetenskaplig och populärvetenskaplig författarverksamhet av kvalificerat värde. I sin framställning har föreningen bland annat anfört, att — eftersom utlånade arbeten vid våra skol- och folkbibliotek till 35 procent utgjordes av facklitteratur och utlåningen vid våra forsknings- och institutionsbibliotek så gott som uteslutande utgjordes av facklitteratur — skäl föreläge för att kunna hävda, att minst hälften av den totala utlåningen vid våra svenska bibliotek utgjordes av vetenskaplig och populärvetenskaplig litteratur. Då staten godkänt principen om fria boklån och författarna således icke kunde bli delaktiga av någon avgift för boklån, måste det anses rättvist, att sagda författare erhöll kompensation på annat sätt.

Författarsättningen i Danmark, Norge och Finland.

D a n m a r k. Genom en lag av den 30 mars 1946 infördes i Danmark på hithörande område en reglering, som ger författarna kompensation för utlåning och uthyrning av deras verk. Varje år beviljas såsom ett särskilt anslag till författarna ett belopp, som motsvarar 5 procent av grundbidraget till de statsunderstödda biblioteken. Nämda belopp ställes till Dansk Forfatterfonds förfogande att fördelas efter särskilda regler bland de författare, vilkas verk är redovisade bland bibliotekens bokbestånd. Staten har således påtagit sig kostnaderna för gottgörelse åt författarna för den offentliga utlåningen av deras verk. Vad beträffar den affärsmässigt bedrivna privata utlåningen och uthyrningen av böcker har föreskrivits, att särskilda avgifter skall erläggas av låntagarna.

Nu levande danska författare och efterlevande hustrur — men däremot icke efterlevande barn — till danska författare, som avlidit efter den 1 april 1946, är berättigade till utdelning ur Dansk Forfatterfond, förutsatt att vederbörande är representerad i de statsunderstödda biblioteken med sammanlagt minst 50 exemplar av sina verk.

Sedan administrationskostnaderna fråndragits och vissa stående legat utgått, fördelas återstoden av anslaget mellan de ersättningsberättigade författarna och deras förutnämnda rättsinnehavare i proportion till antalet redovisade böcker på de offentliga statsunderstödda biblioteken. I nedanstående sammanställning återges anslagens storlek, antalet böcker och utdelningen per bok under vart och ett av budgetåren 1946/47—1953/54.

Budgetår	Statsanslag i danska kronor	Antal böcker	Utdelning per bok i danska kronor
1946/47	142 056	596 077	0,2023
1947/48	158 374	635 306	0,2110
1948/49	183 290	767 433	0,2000
1949/50	191 493	834 884	0,2000
1950/51	290 292	921 627	0,2700
1951/52	299 369	1 007 536	0,2600
1952/53	323 289	1 090 766	0,2500

Dansk Forfatterfonds förteckning över antalet böcker av inhemska författare i de statsunderstödda bibliotekens utlåningsavdelningar år 1948 visar, att systemet gynnar vissa populära författare och barnboks författare. För 10 författare redovisades mer än 10 000 böcker per författare; högsta siffran nåddes av en barnboks författare med 32 931 böcker. Den andel av författaranslaget, som tillkom dessa 10 författare, översteg väsentligt den andel, som tillkom de 468 författarna i botten av skalan.

Norge. I Norge skall jämlikt lagen den 12 december 1947 om folk- och skolbibliotek till en särskild fond, benämnd Norsk Forfatterfond, varje år avsättas ett belopp motsvarande *högst* 5 procent av statsanslaget till inköp av böcker till nämnda bibliotek. Det ankommer på stortinget att varje år fastställa den procentsats, som skall tillämpas. I samma lag stadgas vidare att lånebibliotek, som hyr ut böcker mot betalning eller medlemskontingent, skall erlägga en avgift till samma fond, motsvarande 5 procent av värdet av det totala årliga bokinköpet.

Statuterna för Norsk Forfatterfond, som utfärdades den 1 februari 1949, innebär i korthet följande. Styrelsen för fonden utses av kirke- og undervisningsdepartementet för tre år. Den omfattar tre ledamöter och två suppleanter. Den norska författareföreningen äger rätt att föreslå två av ledamöterna och en av suppleanterna. Styrelsens dispositioner skall föreläggas departementet för godkännande.

Av anslaget skall årligen 10 procent avsättas till en regleringsfond, som icke är disponibel för utdelning. Endast upplupen ränta å denna fond kan disponeras av styrelsen. Intill 10 procent av anslaget skall avsättas till ett stipendium åt en författare av barn- och ungdomsböcker. Minst 70 procent av influtna medel skall användas till understöd åt äldre författare och författaränkor. Återstoden av influtna medel kan disponeras till stipendier, tillfälliga understöd och sjukhjälp eller tillföras regleringsfonden.

För budgetåret 1953/54 har anvisats ett anslag av 48 000 kronor till författarfonden. Ur detta anslag har utdelats pensioner till 9 författare och 7 änkor.

Finland. För Finlands vidkommande har frågan om ersättning till författarna för bibliotekslåningen varit föremål för utredning i samband med en allmän revidering av bibliotekslagstiftningen. Den sakkunnigkommitté, som omhänderhaft nämnda utredning, har i sitt den 1 september 1949 avgivna betänkande föreslagit, att ett anslag avsett till gottgörelse åt författarna skall ställas till undervisningsministeriets disposition för att fördelas efter regler, som framdeles kan komma att fastställas av statsrådet. Som huvudsakligt mönster för en tilltänkt författarfond och dess verksamhet har kommittén angivit det danska systemet. Enligt kommitténs förslag bör anslaget storlek tills vidare begränsas till 2 procent av bibliotekens statsbidrag.

Något förslag i ärendet har ännu icke framlagts för den finska riksdagen.

Bokutredningen.

Utredningens principiella ståndpunktstagande. Bokutredningen anser, att starka skäl talar för att författarvärlden skall tillerkännas rätt till ersättning för bokutlåningen. Författarrättens nuvarande begränsning innebär enligt utredningens uppfattning en obillighet mot upphovsmannen till ett litterärt verk. Utredningen framhåller, att den under hand inhämtat av den sittande auktorrättskommittén, att denna kommitté — som har i uppdrag att efter samråd med motsvarande sakkunnigberedningar i Danmark, Finland och Norge framlägga förslag till en modernisering av auktorrätten — ämnar föreslå en utvidgning av författarrätten, som kommer att tillförsäkra författarna ett ökat rättsskydd i fråga om vissa former av förfogande, vilka hittills icke varit innefattade i författarrätten. Enligt utredningens mening bör emellertid redan innan nämnda förslag föreligger och ställning tagits till detsamma frågan om ersättning till författarna för bokutlåningen bringas till en praktisk lösning.

Utredningen anför vidare:

Utredningens författarenquête besannar tidigare gjorda påståenden: många av våra svenska författare lever under ekonomiskt betryck. Ovissheten om det ekonomiska resultatet av diktarmödan skapar i många fall en osäkerhet, som icke alltid tillåter författarna att utveckla hela sin litterära skaparkraft. Tvånget att ägna tid och krafter åt arbetsuppgifter, som ter sig ovidkommande för diktarbetet, betraktas som en hämsko. Författare, som icke kan eller vill ägna sig åt förvärvsarbete bredvid författandet och icke eljest har inkomster vid sidan av detta, ställs ofta i en rent prekär situation. Visserligen kan man häremot anförä, att författarna själva valt sitt oberoende och därför får underkasta sig dess konsekvenser. Det samhällliga utnyttjandet av deras verk bör emellertid enligt utredningens uppfattning rättvisligen medföra en lättnad i deras ekonomiska läge. Det är ett allmänt kulturpolitiskt intresse att stödja biblioteksverksamheten,

som av allt att döma står inför en period av stark utveckling. Rättvisa och billighet talar för att författarna härvidlag också bör beredas kompensation för det samhällseliga utnyttjandet av deras verk.

Formen för gottgörelse. Utredningen avvisar det i tidigare sammanhang berörda förslaget om att författarna skulle beredas gottgörelse för utlåningen av deras verk genom införande av särskilda licensavgifter, vilka skulle erläggas av den boklånande allmänheten vid hemlån av böcker från vissa av de statligt och kommunalt understödda biblioteken. Utredningen finner avgörande skäl tala mot en sådan form av gottgörelse åt författarna. Förmånen av fria bibliotekslån vore nämligen av den största betydelse för folkbildningsarbetet, och ett avsteg från den princip om fria boklån, som införts i kungörelsen angående understödjande av biblioteksväsendet skulle innebära en återgång till ett i stort sett redan övergivet system. En avgiftsbeläggning av boklånen skulle dessutom kunna innebära risk för minskad utlåningsfrekvens vid biblioteken. Utredningen finner vidare, att en uppbörd av låntagaravgifter vid biblioteken skulle öka deras arbetsbörda — oavsett om uppbörden innebär inkasserandet av en avgift vid varje boklån eller betalning för ett låntagarkort, gällande för ett större eller mindre antal lån.

Utredningen föreslår i stället, att *ett särskilt anslag* å riksstatens åttonde huvudtitel anvisas *till gottgörelse åt författarna för biblioteksutlåningen av deras verk.*

Gottgörelsens beräkning. Utredningen anför härom bland annat följande:

Beräkningen av den samlade gottgörelsen till författarna för biblioteksutlåningen kan utföras på olika sätt. Anslaget kan ställas i relation till bibliotekens årliga anslag för inköp av böcker, såsom i Norge, och det kan, såsom författareföreningen och föreningen Minerva efter dansk förebild föreslagit, upptagas med en viss procentsats av hela statsanslaget till biblioteksverksamheten. Anslaget kan vidare beräknas på grundval av en viss multipel på bibliotekens faktiska utlåning av böcker av olika ersättningsberättigade författare under ett år, och slutligen kan anslaget beräknas på grundval av en viss multipel på hela antalet boklån under samma tid.

Beräkningsgrunden bör självklart vara så enkel som möjlig. Den bör vidare ha någon anknytning till principen, att författaren skall erhålla gottgörelse för det »förfogande» över hans verk, som bibliotekslånet innebär. Detta villkor uppfylles endast delvis av en beräkning, som utföres på grundval av statsanslagen till biblioteksverksamheten. En stor del av bibliotekens totala kostnader täckes nämligen av kommunala och andra anslag, och endast en viss del av kostnaderna avser direkta bokinköp. Enligt uppgift i Statistisk årsbok år 1951 (tabell 295, s. 279, Folk- och skolbibliotek budgetåret 1949/50) var utgifterna för bokinköp och bokinbindning 7,0 milj. kronor. Löner och arvoden uppgick till samma belopp. Det sammanlagda statsbidraget var nämnda år 4,4 milj. kronor.

Beräknas anslaget på grundval av statsanslaget till biblioteksverksamheten, medför detta dessutom, att ersättningen till författarna kommer att

stiga under de år, då biblioteksväsendet utvecklas i snabbare takt, och minska, om anslagen av skilda anledningar nedskäres. Vidare kan en beramad omorganisation av biblioteksväsendet till en början blott beräknas medföra ökade kostnader utan någon mera påtaglig ökning av antalet boklån.

Lägges bibliotekens faktiska utlåning av böcker av olika ersättningsberättigade författare till grund för anslagsberäkningen, medför detta system med sannolikhet en större arbetsbelastning på bibliotekspersonalen än någon annan av de anförda metoderna. Det torde således vara omöjligt att undvika ett synnerligen omfattande registreringsförfarande, om en sådan beräkningsmetod tillämpades, som innebure, att varje boklån skulle registreras. Av detta skäl finner sig utredningen icke kunna föreslå en sådan metod.

De båda villkoren: *relativ enkelhet i fråga om beräkningen* och *anknytning till allmänhetens förfogande över författarnas verk* synes utredningen bäst kunna uppfyllas genom den metod, som har den samlade utlåningsfrekvensen som utgångspunkt för anslagsberäkningen. Lånefrekvensen är nämligen, framhåller utredningen, ett — låt vara primitivt — mått på allmänhetens intresse för biblioteksväsendet och därmed på dess »förfogande» över författarnas litterära verk.

Som ytterligare ett skäl för gottgörelsens beräkning efter den totala utlåningsfrekvensen anför utredningen följande.

Det är ett känt förhållande, att förlagsverksamheten och bokhandeln påverkas av de ekonomiska fluktuationerna. Under lågkonjunkturer och i dyrtider tillfredsställer allmänheten i större omfattning sitt läsbehov genom lån på biblioteken än genom köp av böcker. Den compensation, som utredningen föreslår till författarna, kommer under sådana förhållanden att automatiskt öka med utlåningsfrekvensen på biblioteken. Härigenom motarbetas i någon utsträckning den allmänna tendensen till minskade inkomster för författarna, som annars hittills varit en ofrånkomlig följd av den minskade avsättningen av deras verk.

Utredningen lämnar härefter vissa statistiska uppgifter rörande utlåningsfrekvensen vid biblioteken och anför:

Enligt föreliggande statistik över antal lån vid de bibliotek, som åtnjuter statsbidrag för sin verksamhet (folkbibliotek, skolbibliotek, studiecirkelbibliotek, sjukhus- och trupperförbandsbibliotek m. fl.), kan det totala antalet lån under år 1947 uppskattas till cirka 22,5 milj. Enligt Statistisk årsbok, sammanställningen rörande folk- och skolbibliotek, utgjorde antalet boklån år 1949 24,9 milj. och år 1950 27,4 milj. De anförda siffrorna omfattar samtliga boklån, d. v. s. både skönlitteratur och facklitteratur, både svensk och utländsk litteratur o. s. v. Utlåningen utgjordes år 1949 av 9,3 milj. band (37,3 procent) svensk och till svenska översatt skönlitteratur, 12,9 milj. band (51,8 procent) barn- och ungdomslitteratur samt 2,7 milj. band facklitteratur och skönlitteratur på utländska språk (10,9 procent). Frånräknas skolbibliotekens utlåning, erhålles en totalutlåning av 15,6 milj. band, därav 9,1 milj. band (58,4 procent) svensk och till svenska översatt skönlitteratur, 4,0 milj. band (25,6 procent), barn- och ungdomslitteratur och 2,5 milj. band (16,0 procent) facklitteratur och skönlitteratur på utländska språk.

Utredningen föreslår, att den förordade ersättningen till författarna för biblioteksutlåningen av deras verk skall beräknas efter ett visst öretal för varje boklån i de statsunderstödda folk- och skolbiblioteken. Valet av multipel och utlåningens omfattning — påpekar utredningen — blir då avgörande för anslagets storlek. Sättes multipeln till 1 öre per boklån, erfordras ett statsanslag av 274 000 kronor vid samma lånefrekvens som under år 1950; med multipeln 2,5 öre per boklån erfordras ett anslag av 685 000 kronor och med 5 öre per boklån ett anslag av 1 370 000 kronor.

Utredningen förutsätter, att innan nämnda öretal och därmed grunden för anslagets beräkning fastställs av statsmakterna någon form av kontakt eller samråd sker med författarnas organisationer.

Gottgörelsens fördelning. Utredningen anser, att utländska författare tills vidare bör lämnas utan gottgörelse. Läget för deras vidkommande kunde emellertid framdeles komma att ändras, om den förebådade utvidgningen av författarrätten erhöi internationell eller nordisk giltighet. Frågan huruvida översättare av utländsk litteratur skall erhålla gottgörelse för utlåningen av de översatta verken, kan enligt utredningens mening bedömas från olika utgångspunkter. Å ena sidan vore översättaruppdraget ett engångsuppdrag, som honorerades i ett för allt — översättaren vore icke berättigad erhålla någon royalty för nya upplagor. Men å andra sidan kan översättningsarbetet, framhåller utredningen, i vissa fall betraktas som en nydiktning av samma höga kvalitet som det ursprungliga diktverket. I princip anser emellertid utredningen, att översättarna icke bör vara berättigade till ersättning för biblioteksutlåning av verk, som de översatt till svenska språket.

Någon principiell skillnad synes utredningen däremot icke böra göras mellan barn- och ungdomsbokförfattare och övriga författare — ej heller mellan skönlitterära och facklitterära författare. Barn- och ungdomsbokförfattarna hade en i regel avsevärt sämre ekonomisk ställning, trots att deras verk numera nådde en betydande spridning.

Utredningen framhåller, att av de facklitterära författarna kunde i första hand de populärvetenskapliga författarna förväntas komma i åtnjutande av bibliotekslåneersättning. Enligt utredningens uppfattning borde utlåningen från de vetenskapliga forskningsbiblioteken icke inräknas i den ersättningsberättigade utlåningen.

Utredningen påpekar, att i både det danska och det norska systemet fästes avseende endast vid nu levande eller efter viss i författningen angiven tidpunkt avlidna författare och deras litterära produktion. Detta innebär enligt utredningens uppfattning en i sak onödig begränsning av författarersättningen. Utredningen föreslår därför — efter samråd med auktorrättskommittén — att rätt till ersättning för biblioteksutlåningen

anknytes till författarrättens allmänna giltighetstid, d. v. s. för närvarande 45 år efter författarens död. Denna rätt borde i alla avseenden jämföras med upphovsmannarätten. Den borde således kunna ärvas av såväl efterlevande make som barn och andra släktingar ävensom av i testamente förordnade arvingar. I realiteten medförde ett sådant förfaringssätt icke några väsentliga olägenheter. De författare som avlidit för så lång tid sedan, att skyddstiden led mot sitt slut, vore redan i stor utsträckning undanskymda på biblioteksmarknaden av yngre författare, och den andel av det statliga anslaget, som kunde beräknas tillfalla deras arvingar och rättsinnehavare, kom med visshet att utgöra endast en obetydlig del av hela anslaget.

Därest utredningens förslag godtages blir av den totala utlåningen varje år i de statsunderstödda folkbiblioteken endast vissa lån ersättningsberättigade. Sålunda skall hänsyn ej tagas till utlåningen av översatt litteratur och övrig utländsk litteratur samt ej heller till utlåningen av sådan svensk litteratur, som utgöres av verk av författare, vilka avlidit för så lång tid sedan, att deras böcker ej längre är skyddade enligt lagen angående rätt till litterära och musikaliska verk. Hur stor den del är av det totala antalet boklån, som kommer att medföra ersättning till författarna och deras efterlevande, kan icke närmare angivas — framhåller utredningen — men de båda grupperna ersättningsberättigade och icke ersättningsberättigade boklån torde väga ungefärligen jämnt.

Enligt utredningens mening kan tvenne alternativ övervägas, då det gäller att fördela de anslagna medlen bland författarna. Det ena är att fördela medlen i matematisk proportion till utlåningen av de ersättningsberättigade författarnas böcker. Det andra alternativet är att — genom att betrakta hela författarvärlden som ett kollektiv — fördela medlen efter förtjänst och behov. Intetdera alternativet är enligt utredningens åsikt helt tillfredsställande. Det förra alternativet gav ingen möjlighet att tillgodose det stora behovet av hjälp och understöd till konstnärligt högtstående författare, vilkas böcker inte lyckats uppnå någon större försäljning eller utlåning. Det andra alternativet åter innebar icke något som helst hänsynstagande till principen, att de författare, som lånevägen mest utnyttjades av allmänheten, också hade rätt till en proportionsvis större ersättning än de författare, vilkas böcker lånades i mindre utsträckning. Utredningen, som finner att nämnda princip inte kan frångås men som tillika anser, att hjälp- och understödsbehovet icke får eftersättas, anser sig emellertid ha kommit fram till en lösning, som torde eliminera nackdelarna men behålla fördelarna i de båda alternativen. Under hänvisning till det förut nämnda antagandet att hälften av samtliga boklån torde komma att bli ersättningsberättigade, föreslår utredningen, att halva statsanslaget disponeras för en individuell gottgörelse åt författarna, baserad på lånefrekvensen vid de statsunderstödda folkbiblioteken, och att halva anslaget använ-

des för pensioner och understöd åt förtjänta författare och deras efterlevande samt för bidrag till särskilda ändamål.

Vid en dylik disposition av anslaget syntes nackdelarna elimineras och fördelarna bevaras i de två olika system, som användes i Danmark och Norge. Rättvisesynpunkten, vars mest rigorösa tillämpning vore en ersättning för varje boklån, tillgodosågs i större utsträckning än i det danska systemet, där man räknade böckerna på utlåningshyllorna, och det kulturpolitiska strävandet att ge författarna ett ökat statligt stöd, som tagit sig uttryck i det norska systemet, finge en praktisk tillämpning.

Beträffande fördelningen av den del av anslaget, som skall disponeras för en individuell gottgörelse till författarna, anför utredningen till en början följande.

Av en biblioteksundersökning, som bibliotekskonsulenterna på utredningens uppdrag verkställt inom ett urval av folkbibliotek framgick, att stickprovsmetoden var en framkomlig väg, när det gäller att mäta lånefrekvensen för de olika författarna, och att en sådan undersökning inom ett begränsat antal bibliotek i städerna gav ett resultat, som icke märkbart påverkades av att även smärre bibliotek inräknades i totalsummorna. Det kan visserligen förefalla djärvt att förutsätta, att utlåningsfrekvensen för de olika författarna kan mätas med tillfredställande noggrannhet på det anförda sättet. Gentemot ett sådant resonemang vill utredningen emellertid anföra, att stickprovsmetoden på andra områden visat sitt stora värde, när det gäller att snabbt och relativt billigt räkna fram genomsnittssiffror i statistiska sammanhang.

Utredningen vill vidare framhålla, att en fullständig katalogisering av folkbibliotekens bokinnehav och utlåning ligger utom möjligheternas gräns. Härtill bidrar främst den omständigheten, att bokbeståndet är splittrat på ett mycket stort antal bibliotek, av vilka det övervägande antalet handhas av personer, som har biblioteksuppdraget som ett oavlönat eller lågt avlönat extrauppdrag. Av förutnämnda biblioteksundersökning framgick, att de små bibliotekens utlåningssiffror spelar en ytterst ringa roll inom det urval, som närmare studerats. Om dessa bibliotek skulle representeras i förhållande till sitt antal i stället för i förhållande till sitt bokinnehav eller sin bokutlåning, så skulle bilden av den totala bokutlåningen bli snedvriden. Den exklusivare litteraturen skulle helt undanskymmas av den mera populära, men resultatet skulle i sista hand bli detsamma, nämligen att ett fåtal författare skulle komma i åtnjutande av en förhållandevis större del av ersättningen än det stora flertalet.

Den arbetsinsats, som stickprovsmetoden ålägger ett urval av bibliotek, bör icke överskattas. Den inskränker sig till en registrering av de berörda bibliotekens bokinnehav och av deras utlåningssiffror en viss dag, d. v. s. av alla böcker som är utlånade från biblioteket vid undersökningstillfället. Arbetet kan väsentligt underlättas genom att den centrala instans, som skall fördela de anslagna medlen, i förväg låter iordningställa en författarförteckning av samma slag, som utredningen lät distribuera.

Utredningen föreslår, att beräkningen av den individuella gottgörelsen sker på följande sätt. En förteckning över svenska författare, som åtnjuter skydd för sin litterära produktion enligt gällande lagstiftning, utsändes

till ett antal bibliotek, som utvalts med anlitan­de av sakkunnig biblio­tekspersonal. I förteckningen skall biblioteken införa antalet en viss an­given dag utlånade böcker av respektive författare. Av allmänt intresse är vidare, att biblioteken samtidigt anger innehavet av böcker av de er­­sättningsberättigade författarna. Urvalet av bibliotek skall skifta år från år, ty härigenom elimineras eventuella olikheter mellan biblioteken. Att tidpunkten för undersökningen och urvalet av bibliotek ej publiceras i för­väg bör vara självfallet. Sedan förteckningarna insänts till den centrala instansen, låter denna sammanräkna siffrorna för de berörda biblioteken och fördelar de disponibla medlen i proportion till de för vederbörande för­fattare redovisade utlåningssiffrorna.

Utredningen påpekar, att ett stort antal författare, däribland många förtjänstfulla, av naturliga skäl ej kommer att erhålla några större ut­låningssiffror i stickprovundersökningarna. Det kan enligt utredningens mening ifrågasättas, om det är av behovet påkallat att fördela belopp, som skulle utgå för blott ett ringa antal boklån. Utredningen anser, att dessa småbelopp i stället skall tillgodoföras den del av anslaget, som skall fördelas såsom pensioner, understöd och bidrag till särskilda ändamål.

Utredningen säger sig ha prövat flera alternativ för beräkning av den individuella gottgörelsen åt författarna men stannat inför ett system, som synes medföra minsta möjliga arbetsbelastning för biblioteken och den fördel­ande instansen. Bland de system, som utredningen förkastat, må nämnas ett, som enligt utredningens mening måhända i princip hade givit ett rättvisare resultat. Det innebär i korthet, att multipeln för varje för­fattare mätes efter stickprovsmetoden men appliceras på det totala bok­beståndet i samtliga folk- och skolbibliotek. Systemet förutsätter emeller­tid en årlig redovisning av bokbeståndets förändringar i samtliga bibliotek. Utredningen förklarar sig ha avstått från att föreslå detta system, eftersom det med säkerhet blivit alltför betungande och kostsamt med nu rådande organisation inom biblioteksväsendet.

Utredningen föreslår, att vad som återstår av statsanslaget, sedan den individuella gottgörelsen åt författarna utdelats, skall fördelas efter i hu­vudsak följande riktlinjer.

Av nämnda återstod skall utgå tre skilda slag av bidrag, nämligen (a) *pensioner åt äldre författare och efterlevande till dem*, (b) *understöd åt för­­tjän­ta författare* och (c) *bidrag till särskilda ändamål*. Pensionerna bör ha en sådan storlek, att beloppet jämte förekommande sociala förmåner blir tillräckligt för en tryggad ålderdom. Utdelningen av författarpensioner skall ske i samråd med de olika författarföreningarna, som skall äga rätt att väcka förslag i detta hänseende. Understöden åt förtjän­ta författare skall fördelas på sedvanligt sätt, d. v. s. åt författare, som ej förvärvat en större publik. Såsom exempel på bidrag till särskilda ändamål nämnes ekono­miskt stöd vid tjänstledighet för litterärt arbete samt bidrag till studie-

resor, till inköp av facklitteratur och till andra ändamål, som syftar till en vidgad orientering i och för det litterära arbetet.

Utredningen föreslår, att statsanslaget skall förvaltas av ett centralt organ, lämpligen kallat styrelsen för Sveriges författarfond. Nämnda styrelse skall handlägga alla ärenden rörande utdelning av individuell gottgörelse åt författarna samt pensioner, understöd och bidrag till särskilda ändamål, uppgöra författarförteckningar och i samråd med bibliotekskonulenterna hos skolöverstyrelsen utvälja de bibliotek, som skall redovisa den årliga lånefrekvensen. Ansökningar om stipendier och bidrag skall inlämnas till styrelsen, denna dock obetaget att utdela bidrag även om ansökning därom icke inkommit. Genom styrelsens försorg kungöres vilka belopp som står till förfogande för utdelning.

Nämnda styrelse föreslås skola bestå av representanter för de tre författarföreningarna och det allmänna. Författarna bör representeras av 3 skönlitterära, 2 facklitterära författare och 1 barn- och ungdomsbokförfattare. Kungl. Maj:t bör utfärda de närmare föreskrifterna för styrelsens befattning med de anslagna medlen samt utse ordföranden och ytterligare två allmänna representanter i styrelsen. Författarrepresentanterna bör utses av Sveriges författareförening, av Sveriges ungdomsförfattareförening och av föreningen Minerva. Styrelsen bör utses för tre år i sänder.

Yttrandena.

De myndigheter och sammanslutningar, som avgivit yttranden över bokutredningens betänkande, har beträffande utredningens förslag om ersättning åt författarna för utlåningen av deras verk genom bibliotek anfört huvudsakligen följande.

Skolöverstyrelsen: Biblioteksutlåningen har i det långa loppet sannolikt varit författarna mera till gagn än förfång, men överstyrelsen anser likväl övervägande skäl tala för att författarna på sätt som föreslagits beredes en kompensation för samhällets utnyttjande av deras verk. Överstyrelsen konstaterar med tillfredsställelse, att utredningen icke avser att inskränka den fria lånerätten. Införandet av en låneavgift skulle innebära en återgång till ett system, som övergivits icke blott i Sverige utan även i andra länder med modern folkbiblioteksverksamhet (Danmark, Norge, Finland, England, Amerikas Förenta Stater o. s. v.). En låneavgift skulle strida mot principerna för svensk kulturpolitik och allvarligt äventyra bibliotekens möjligheter att fullfölja sina uppgifter och därtill medföra betydande olägenheter och avsevärda kostnader.

Till grund för utredningens förslag att hälften av författarersättningen skall disponeras för en individuell gottgörelse och den andra hälften för pensioner och understöd m. m. ligger en uppskattning av att ungefär hälften av boklånen är ersättningsberättigade. Enligt överstyrelsens mening är dock antalet ersättningsberättigade boklån sannolikt mindre än hälften, åtminstone när det gäller skönlitteratur. Med hänsyn härtill skulle det

vara rimligt att de kollektiva medlen ökades, vilket även skulle vara lämpligt av andra skäl. Som en följd av utlåningens spridning på ett mycket stort antal författare, kommer nämligen de individuella ersättningsbeloppen — med enstaka undantag — att bli förhållandevis små.

Som grundval för den individuella gottgörelsen skall enligt utredningens förslag läggas stickprovsundersökning av lånefrekvensen. De praktiska fördelarna av en sådan metod torde få anses uppväga eventuella brister i fråga om tillförlitligheten. Vid urvalet av bibliotek för stickprovsundersökningarna synes det emellertid med hänsyn till förefintliga olikheter i läsintressen angeläget, att såväl städernas som landsbygdens och skolornas bibliotek — eventuellt även vetenskapliga bibliotek — blir representerade, såvitt möjligt i ungefärlig proportion till vederbörande bibliotekstyps andel i den totala lånefrekvensen.

Gentemot utredningens förslag att alla boklån skall berättiga till samma andel i medlen vid beräkningen av den individuella gottgörelsen kan göras vissa invändningar. Metoden är icke tillfredsställande ur rättvisesynpunkt. Den får bland annat till följd att lånet av en skrift i en låg prisklass kommer att ge samma ersättning som lånet av en roman i ett fem à sex gånger så högt prisläge. Metoden leder vidare till att en mycket betydande del av anslaget kommer att tillfalla barn- och ungdomsförfattare. Utredningen har uppmärksammat detta men framhåller, att förhållandet icke behöver betraktas som något säreget eller orimligt. Konsekvensen kan enligt utredningen betraktas som en icke oväsentlig korrigerings av honorarsystemets olikheter. Häremot kan enligt överstyrelsens mening göras gällande, att en mindre lämplig honorarmetod icke bör korrigeras genom biblioteksersättningen.

Överstyrelsen anser det icke vara omöjligt att konstruera ett system för gottgörelsens fördelning, som tar hänsyn till författarinsatsens storlek. Enligt gällande normalkontrakt utgår författarhonoraret i proportion till bokhandelspriset på vederbörande bok. Det skulle vara rimligt att på lika sätt söka åstadkomma en relation mellan författarsättning och bokhandelspris. En tänkbar väg vore, att man för varje författare fastställde ett jämförelsetal, som utgjordes av medeltalet för hans förslagsvis de senaste fem åren utgivna arbeten. Överstyrelsen föreslår, att författarfondens blivande styrelse får utreda frågan, innan definitiva bestämmelser utfärdas. Frågan om översättares rätt till ersättning anser överstyrelsen icke vara slutgiltigt löst, ej heller frågan om andre gränsen för ersättningen. Bestämmelserna rörande behandlingen av antologier och samlingsverk saknas, likaså saknas förslag till lösning av frågan om ersättning till författare av handböcker, d. v. s. böcker, som normalt är undantagna från utlåning. Även dessa frågor torde böra utredas av författarfondens styrelse.

Statskontoret: Billighetsskäl talar för att författarna i en eller annan form beredes gottgörelse för utlåningen av deras verk. Statskontoret hävdar med bestämdhet, att den låntagande allmänheten och icke skattebetalarna i gemen skall gälda den ersättning, som anses böra tillkomma författarna såsom ett vederlag för utlåningen. De samhälleliga åtgärderna till ekonomiskt bistånd genom pensioner och andra bidrag har en helt annan karaktär. Dessa understöd och vederlagen för bokutlåning bör icke sammankopplas. Sådana understöd bör liksom hittills bestridas från anslaget till understöd åt inhemska författare av utmärkt förtjänst.

Ämbetsverket föreslår att en låntagaravgift upptages, vilken avväges så, att influtna medel blir tillräckliga för bestridande av skäligt vederlag till författarna. Fördelningen författarna emellan av låntagaravgiften lär som utredningen föreslagit få ske på grundval av stickprovsundersökningar.

Sveriges författareförening: Föreningen ger utredningens förslag sitt bifall och föreslår, att statsmakterna måtte etablera samarbete med föreningen STIM i fråga om utformningen av stickprovsundersökningens metodik.

En särskild svårighet, som ej beaktats i betänkandet, erbjuder utlåningen av antologier och andra samlingsverk. I de fall, då de i sådant verk representerade författarna är fler än exempelvis fem, blir fördelningen av ersättningarna alltför omständlig. Gottgörelsen för utlåningen av sådana verk bör tillgodoföras den del av anslaget, som skall fördelas efter individuell prövning.

Författareföreningen föreslår, att ersättningar, som icke utbetalats till författare eller deras efterlevande, ej skall kunna vara föremål för försäljning, gåva, pantsättning eller utmätning eller omfattas av konkursförfarande. Denna fråga bör regleras i bestämmelserna för författarfonden, i likhet med vad som skett i Danmark. Det kan nämligen befaras, att vissa förläggare skulle vara beredda att begagna en författares nödläge till att framtvunga kontraktsbestämmelser, varigenom författaren avstode från rätten till biblioteksersättningen.

Sveriges ungdomsförfattareförening: Den representation i styrelsen för Sveriges författarfond som utredningen föreslagit för föreningens del är icke tillfredsställande. Det synes föreningen icke rimligt, att en enda person skall åläggas ansvaret för uppgörandet av kandidatlistorna. Detta gäller särskilt, om det icke skall vara medgivet för utomstående att framföra förslag till utdelning av stipendier och bidrag. Bedömandet av vad som är en god ungdomsbok sker icke efter samma grunder som bedömandet av god skönlitteratur. För ungdomslitteraturens del tillkommer ett pedagogiskt-psykologiskt bedömande som fordrar en speciell utbildning. Ungdomsförfattarföreningen anser därför, att föreningen bör vara representerad i författarfondens styrelse av två medlemmar, varav den ene bör vara en på området sakkunnig ungdomspsykolog.

Föreningen Minerva: Frågan om vilka författare som skall vara berättigade till individuell gottgörelse, utgör för de vetenskapliga och populärvetenskapliga författarna ett problem av helt annat slag än för övriga författare. Detta sammanhänger med att den mest gångbara facklitteraturen (handböcker och samlingsverk av olika slag m. m.) till stor del återfinnes i bibliotekens läsesalar men därifrån icke hemlånas. Det är av största vikt för dessa litterära alsters författare, att de icke ställas utan möjlighet att utfå andel i den hälft av statsanslaget, som avsättes för individuella ersättningar. Läsesalsutlåningen bör därför likställas med hemlån från biblioteken. Ett nöjaktigt tillgodoseende av de författare, som representerar den omfattande facklitteraturen, skulle måhända förutsätta upprättande av en särskild statistik — vid sidan av stickprovsmetoden — över det ej hemlånbara bokbeståndet, i den mån detta låter sig göra, eller användande av någon annan form för uppskattning av läsesalsutlåningen.

Godtemplarordens studieförbund: Studieförbundet ansluter sig till utredningens riktlinjer för en lösning av frågan om författarsättningen. Då det gäller fördelningen av anslaget bland författarna, ger studieförbundet sin anslutning till principen om ett visst samband mellan lånefrekvensen för varje särskild författare och storleken av den till honom utgående ersättningen, detta främst av den anledningen att varje annan fördelningsprincip skulle ge anledning till än större betänkligheter. Om anslaget skulle fördelas efter kvaliteten hos de olika författarnas produktion, skulle den nämnd, åt vilken fördelningen uppdroges, komma att ställas inför enorma arbetsuppgifter och ytterst vanskliga avgöranden. Om fördelningen i stället skulle göras med hänsyn till varje särskild författares ekonomiska belägenhet, skulle ersättningen få en karaktär av socialhjälp, som för författarna skulle te sig motbjudande eller rent av förödmjukande. Det synes visserligen rimligt, att som utredningen föreslagit en del av anslagsbeloppet reserveras att efter ansökan och prövning i varje särskilt fall tilldelas ett antal författare eller deras efterlevande, som befinner sig i en ekonomiskt svår situation. I övrigt bör emellertid fördelningen icke ske på grundval av bedömanden, som nödvändigtvis måste få en i hög grad subjektiv karaktär. I stället är en automatiskt verkande fördelningsregel att föredraga. Då utredningen med sitt förslag om fördelning efter lånefrekvensen just har gett anvisning på en dylik regel, vars tillämpande icke heller synes behöva leda till alltför stor omständlighet har studieförbundet icke anledning att på denna punkt framföra något annat yrkande. Emellertid vill studieförbundet ifrågasätta, huruvida icke den föreslagna fördelningsregeln borde kompletteras med en begränsningsbestämmelse, som förhindrade, att påfallande stora ersättningsbelopp utginge till författare, vilkas verk kommit att efterfrågas i osedvanligt hög grad. En spärr av detta slag kunde möjligen konstrueras så, att till varje särskild författare icke finge utgå mer än ett visst procenttal av det totala ersättningsbeloppet. Den del av anslaget, som därmed kunde bliva disponibel för utdelning efter andra grunder, kunde förslagsvis överföras till den för fördelning efter behovsgrunder avsedda delen av anslaget.

Kristliga föreningars av unga kvinnor och kristliga föreningars av unga män riksstudieförbund: Förbundet ger sin anslutning till utredningens förslag att medel till författarsättningen ställas till förfogande genom ett anslag under åttonde huvudtiteln. Förbundet ställer sig dock frågande, om en uttaxering direkt av låntagarna skulle menligt inverka på lånefrekvensen. Det ligger på ett sätt något naturligt i att låntagaren får känna sig ge ett direkt stöd till författaren.

Tjänstemännens bildningsverksamhet: Organisationen tillstyrker utredningens förslag men ifrågasätter riktigheten av att till grund för beräkningen av kompensation till de inhemska författarna lägges även översättningslitteraturen och den utländska litteraturen. Som resultat av den pågående utredningen om författarrätten kan ju även utländska författare tillerkännas rätt till gottgörelse för utlåning i svenska bibliotek.

Studieförbundet medborgarskolan: Författarnas önskemål om viss ersättning för boklån är obestriddigen befogat och bör snarast tillgodoses. Medlen härtill bör emellertid ej utgå från någon samhälllig institution. Den principiellt riktiga vägen torde vara, att avgiften lägges på låntaga-

ren. Man kan ur folkbildningssynpunkt hysa betänkligheter mot en sådan metods inverkan på allmänhetens boklån. Då avgiften knappast skulle behöva bli av den omfattningen, att den skulle kunna utgöra ett allvarligt hinder för någon, bör den dock icke kunna antagas bli orsak till någon betydande nedgång av lånefrekvensen.

Det är diskutabelt om något slags central utjämning av de influtna medlen skall förekomma. Det förefaller rimligt att författarnas inkomster på boklån avpassas efter lånefrekvensen på deras böcker. Den fondering av medel, som utredningen funnit önskvärd, kan ske genom att en motsvarande avgift lägges även på lån av skönlitteratur, till vilken författarrätten upphört. Härigenom vunnas även, att någon för de levande författarna mindre önskvärd, av avgiften på deras böcker möjligen betingad, förskjutning i lånefrekvensen icke behövde befaras.

Folkbildningsförbundet: Ett kraftigt utbyggande av stipendiesystemet är avgjort att föredraga framför ersättningen för biblioteksutlåningen vilken åtgärd förbundet bestämt avstyrker. Det kan ifrågasättas, om några omständigheter föreligger, som motiverar att författarna erhåller kompensation för att deras verk tillhandahållas för utlåning i offentliga bibliotek. I själva verket gör biblioteken — som bekostas av allmänna medel — författarna stor tjänst genom att tillhandahålla deras verk åt allmänheten. Enligt förbundets mening skulle man med ungefär lika starka skäl som utredningen anfört till förmån för ersättning till författarna för biblioteksutlåningen kunna kräva ersättning från författarna till biblioteken. Införandet av ersättning för biblioteksutlåningen skulle sannolikt verka prejudicerande och föranleda krav från de utländska författarorganisationerna på ersättning från svenska staten för utlåningen av deras medlemmars verk. Hela den summa, som utgår i statligt stöd till författarna bör fördelas antingen efter rent kvalitativa normer eller också som pensioner och understöd efter behovsprövning.

Konstnärernas riksorganisation: Det kan vid ett stort antal tillfällen med fog göras gällande, att en illustratör, som genom grafik, teckning eller måleri illustrerar ett bokverk, därigenom också i hög grad bidrar till att giva detta verk en större spridning. Dessa illustratörer bör också komma i åtnjutande av ersättning för utlåningen genom biblioteken. Organisationen föreslår därför, att av anslagsbeloppet till »bidrag till särskilda ändamål» skall utbetalas ett lämpligt antal stipendier till sådana illustratörer, som på ett förtjänstfullt sätt bidragit till att höja den svenska bokens kvalitet eller bidragit till att giva större spridning åt god litteratur. Författarfonden bör i sådant sammanhang med sig adjungera nödig sakkunskap. Genom den föreslagna anordningen skulle man ej endast vinna, att de som bidragit till ett visst bokverks utlåning, erhöle ersättning härför, utan också tillgodose det önskemålet, att svenska bokillustratörer finge möjlighet att fördjupa och intensiviera sitt arbete.

Departementschefen.

Ett tjugotal år har gått, sedan frågan om ersättning åt författarna för biblioteksutlåningen av deras verk först togs upp från författarhåll. Ett flertal sakkunnigberedningar har under årens lopp varit sysselsatta med

att utreda och utarbeta förslag i frågan. Senast har den behandlats av bokutredningen, för vars förslag jag redogjort i det föregående. Beträffande detta förslag vill jag redan inledningsvis framhålla, att jag anser detsamma vara av den beskaffenhet att det — med vissa modifikationer — kan läggas till grund för frågans reglering.

Enligt min uppfattning har vid den grundliga behandling, som beretts den föreliggande frågan, flera tungt vägande skäl anförts till stöd för att bereda författarna något slag av ersättning för biblioteksutlåningen av deras verk. Den avgörande synpunkten anser jag härvidlag vara, att biblioteksutlåningen innebär ett samhälleligt utnyttjande av författarnas verk. Jag kan inte finna annat än rimligt, att författarna tillerkännes en skäligt avvägd gottgörelse härför. Ett ytterligare skäl för en dylik gottgörelse är att författarnas ekonomiska betingelser — enligt en av bokutredningen verkställd undersökning — genomsnittligt sett för närvarande är sådana, att en förbättring härutinnan framstår som synnerligen motiverad. Att så sker synes mig vara icke blott en i trängre mening social angelägenhet utan även en åtgärd av stor betydelse sedd i ett vidare, allmänt kulturpolitiskt perspektiv. Den positiva inställning till frågan om införande av nu avsedd gottgörelse, som kommit till uttryck i remissyttrandena över bokutredningens betänkande, visar att en dylik åtgärd har en värdefull förankring i den allmänna opinionen.

Såsom framgår av det föregående är den nu sittande auktorrättskommittén sysselsatt med en översyn av gällande lagstiftning på auktorrättens område. Kommittén, vars betänkande torde vara att förvänta först om något år, torde komma att föreslå en utvidgning av auktorrätten, som kommer att tillförsäkra författarna ett ökat rättsskydd i fråga om vissa former av förfogande, vilka hittills icke varit innefattade i auktorrätten. Enligt vad jag inhämtat torde kommitténs blivande förslag komma att få en sådan innebörd, att det låter sig väl förena med en reglering, som går ut på att författarna — på sätt jag tänkt mig — tillerkännes särskild ersättning för biblioteksutlåningen av deras verk. Med hänsyn till det anförda anser jag den omständigheten, att lagstiftningen på auktorrättens område för närvarande är föremål för en översyn, icke böra fördröja, att frågan om ersättning till författarna för biblioteksutlåningen av deras verk bringas till en praktisk lösning. Som i den tidigare lämnade redogörelsen framhållits har så redan skett i Danmark och Norge.

Utformningen av författarsättningen i nämnda länder visar, att olika grunder kan tillämpas såväl för ersättningens beräkning som för ersättningens disposition. Det förslag, som framlagts av bokutredningen, synes mig i jämförelse med motsvarande anordningar i Danmark och Norge lämna större möjligheter till en avvägning mellan en gottgörelse i matematisk proportion till författarna för allmänhetens utnyttjande av deras verk ge-

nom biblioteksutlåningen och ett av litterära eller sociala skäl betingat ekonomiskt stöd åt förtjänta författare.

Vad angår formen för och därmed även finansieringen av ersättningen för biblioteksutlåningen, så delar jag de betänkligheter, som vid frågans behandling från många håll anförts mot det — redan i den inledande diskussionen i frågan — framförda förslaget att finansiera nämnda ersättning genom uttagande av särskilda låntagaravgifter av den boklånande allmänheten. Ett införande av dylika låntagaravgifter skulle nämligen framför allt strida mot den i kungörelsen angående understödande av folkbiblioteksväsendet — i det fria och frivilliga folkbildningsarbetets intresse — stadgade allmänna rätten till fria boklån och för övrigt innebära en återgång till ett redan övergivet system. Särskilda låntagaravgifter skulle dessutom medföra en avsevärd ökning av bibliotekens administrativa uppgifter. Där emot anser jag — i likhet med bokutredningen och flertalet remissinstanser — bärande skäl föreligga för att nämnda ersättning bestrides av statsmedel. Jag föreslår därför, att ett särskilt statsanslag anvisas för ändamålet.

I fråga om grunderna för statsanslagets beräkning synes mig det av bokutredningen framlagda förslaget att härvidlag anknyta till den faktiska bokutlåningen äga avgjort företräde framför övriga förslag i förevarande avseende. Omfattningen av det samhällsliga utnyttjande av litterära verk, som biblioteksutlåningen innebär, torde nämligen få en rätt adekvat avspeglning i utlåningsfrekvensen. Enligt utredningens förslag skall till grund för anslagsberäkningen läggas den totala bokutlåningen. Hänsyn skall sålunda enligt detta förslag tagas icke blott till lån av svenska författares verk utan även till lån av utländska författares verk på originalspråket eller i översättning till svenska. I ett av remissyttrandena över bokutredningens förslag har ifrågasatts riktigheten av att till grund för beräkningen av ersättningen till de svenska författarna även lägga utlåningen av utländska författares verk. Denna invändning synes mig ha fog för sig. Ej heller torde det vara principiellt riktigt att vid anslagsberäkningen taga hänsyn till utlåningen av sådana verk av svenska författare, för vilka den i gällande författarlagstiftning stadgade skyddstiden utlöpt. Jag föreslår därför, att till grund för anslagsberäkningen lägges endast den del av den totala utlåningen, som avser lån av rättsskyddade verk av svenska författare. Med svensk författare åsyftar jag därvid författare, som är svensk medborgare. En finlands-svensk författare, som utger sitt verk på svenska språket, skall sålunda icke betraktas såsom svensk författare. Ett av en svensk medborgare utgivet verk på främmande språk skall däremot vid utlåning räknas såsom ersättningsberättigat.

I likhet med utredningen anser jag, att anslagsberäkningen skall bygga på bokutlåningen i folk- och skolbiblioteken.

Hur stor andel utlåningen av ersättningsberättigade verk utgör av den

totala bokutlåningen i folk- och skolbiblioteken är för närvarande icke känd, då den svenska biblioteksstatistiken icke lämnar någon uppgift därom. Bokutredningen har för sin del uppskattat nämnda andel till ungefär hälften av den totala utlåningen. Enligt skolöverstyrelsens mening är dock nämnda andel sannolikt mindre än hälften, åtminstone när det gäller skönlitteratur. Vissa beräkningar, som jag låtit verkställa, synes emellertid ge ett visst belägg för den av bokutredningen gjorda uppskattningen. Då den totala bokutlåningen i nämnda bibliotek år 1952, d. v. s. det sista år för vilket biblioteksstatistik nu föreligger, uppgick till omkring 32,5 miljoner boklån, skulle — med utgående från bokutredningens här avsedda antagande — antalet lån av ersättningsberättigade verk under nämnda år kunna uppskattas till hälften eller till 16,25 miljoner boklån.

Enligt bokutredningens förslag till anslagsberäkning skall för varje ersättningsberättigat boklån ersättning utgå med ett visst öretal. Avgörande för anslagets storlek blir alltså *dels* utlåningens omfattning *dels* valet av nu avsedda öretal. Utlåningens omfattning är helt beroende av allmänhetens läsintrasse. Riktning vid valet av öretal bör vara det av mig i det föregående uppställda målet att bereda de svenska författarna en skäligt avvägd ersättning för nämnda utlåning. Jag anser, att nyssnämnda mål uppnås, om förutnämnda öretal fastställs till tre öre per boklån. Den ersättning, som med tillämpning av nu angivna beräkningsgrunder skulle ha utgått för år 1952, skulle utgöra ($0,03 \times 16,25$ milj. =) 487 500 kronor.

Med åberopande av det anförda föreslår jag, att ersättningen till de svenska författarna för biblioteksutlåningen av deras verk skall beräknas till tre öre för varje ersättningsberättigat boklån.

Den svenska biblioteksstatistiken innefattar en redovisning per kalenderår. Därest anslag till ersättning för biblioteksutlåningen anvisas för nästa budgetår, bör detta anslag avse gottgörelse för utlåningen under år 1954. Utlåningens omfattning under detta år, vilken sålunda blir avgörande för anslagsbehovet för nästa budgetår, kan givetvis endast approximativt uppskattas. Anslaget torde därför böra få karaktären av ett förslagsanslag. Detta synes mig lämpligen böra beräknas till 500 000 kronor. Jag har därvid å ena sidan utgått ifrån en viss ökning av utlåningsfrekvensen men å andra sidan räknat med att — såsom skolöverstyrelsen hävdar — antalet ersättningsberättigade lån kan komma att något understiga hälften av den totala utlåningen. Jag förordar alltså, att ett förslagsanslag av 500 000 kronor anvisas för nästa budgetår till här ifrågavarande ändamål.

I anslutning härtill får jag framhålla, att den andel av den totala utlåningen, som utgöres av lån av ersättningsberättigade verk, torde för år 1954 kunna närmare fixeras genom stickprovsundersökningar. Jag torde få anledning ytterligare beröra detta spörsmål i ett senare sammanhang.

Vad beträffar dispositionen av anslaget föreslår bokutredningen i prin-

cip, att den ena hälften skall användas för individuell gottgörelse åt de svenska författarna i proportion till den faktiska utlåningen av deras verk, i den mån dessa är rättsskyddade, och att den andra hälften skall ianspråktagas för pensioner och understöd åt förtjänta svenska författare och deras efterlevande ävensom för bidrag till särskilda, exemplifierade ändamål. Vid framläggande av detta förslag till anslagsdisposition utgår bokutredningen ifrån att omkring hälften av den totala bokutlåningen — vilken i sin helhet skulle läggas till grund för anslagsberäkningen — utgöres av lån av rättsskyddade verk av svenska författare. Med hänsyn härtill borde också enligt utredningens mening hälften av anslaget tillkomma dessa författare. Bokutredningens nu avsedda förslag till anslagsdisposition har överlag godtagits av remissinstanserna.

I fråga om anslagsberäkningen har jag i det föregående förordat den avvikelser från bokutredningens förslag, att till grund för nämnda beräkning skall läggas endast den del av den totala utlåningen, som utgöres av lån av rättsskyddade verk av svenska författare. Beträffande anslaget disposition anser jag likväl välgående skäl tala för att detta — på sätt bokutredningen föreslagit och remissinstanserna godtagit — användes *dels* till individuell gottgörelse åt de svenska författarna i proportion till den faktiska utlåningen av deras verk, i den mån dessa är rättsskyddade, och *dels* till ändamål, vilka kan sägas vara gemensamma för de svenska författarna som yrkesgrupp betraktad, nämligen pensioner, understöd och särskilda bidrag i enlighet med utredningens förslag. Härvid synes mig den individuella gottgörelsen till vederbörande författare — eller den, som på grund av gifto rätt, arv eller testamente övertagit rätten till hans verk — böra beräknas till två öre per ersättningsberättigat boklån. För nyssnämnda kollektiva ändamål återstår därefter ett belopp, motsvarande ett öre per ersättningsberättigat boklån.

Den individuella gottgörelsen bör — i enlighet med vad bokutredningen föreslagit och remissinstanserna jämväl tillstyrkt — beräknas på grundval av särskilda stickprovsundersökningar. Till dessa undersökningar torde jag få återkomma i ett senare sammanhang.

Därest den individuella gottgörelsen beräknas till två öre per ersättningsberättigat boklån, kan en betydande del av den samlade gottgörelsen beräknas komma att tillfalla ett fåtal författare, för vilka stickprovsundersökningarna redovisar exceptionellt höga utlåningssiffror. Så kunde även bli fallet vid genomförande av bokutredningens förslag. Detta har också påtalats vid remissbehandlingen av bokutredningens betänkande. I ett av remissyttrandena har också ifrågasatts, om icke den föreslagna regeln för den individuella gottgörelsens beräkning borde kompletteras med en begränsningsbestämmelse, som förhindrade att påfallande stora ersättningsbelopp utginge till författare, vilkas verk kommit att utlånas i osedvanligt stor utsträckning. I samma remissyttrande föreslås, att en spärr in-

rättas, så konstruerad, att till varje särskild författare ej får utgå mer än ett visst procenttal av det totala ersättningsbeloppet. Den del av ersättningsbeloppet, som på detta sätt innehålles, borde enligt nämnda yttrande tillföras den del av anslaget, som skall användas till kollektiva ändamål.

Jag ansluter mig i princip till dessa synpunkter och föreslår, att för de boklån, som ligger över ett visst antal, förslagsvis 50 000, den individuella gottgörelsen till vederbörande författare skall utgå med ett mindre öretal per boklån, förslagsvis ett öre, och att överskjutande belopp skall tillföras den för kollektiva ändamål avsedda delen av anslaget.

Vidare torde främst av praktiska och administrativa skäl sådan individuell gottgörelse, som uppgår till ett obetydligt belopp, böra innehållas och i stället överföras till nyss avsedda del av anslaget. Jag förordar, att så sker med belopp understigande tio kronor.

Med de av mig i det föregående förordade begränsningarna av utbetalningarna till författarna kan med utgångspunkt i de för år 1952 redovisade utlåningssiffrorna och ett anslagsbelopp av 487 500 kronor fördelningen av nämnda medel beräknas bli: 268 125 kronor till individuell gottgörelse och 219 375 kronor till pensioner, understöd och bidrag till särskilda ändamål. Utan iakttagande av nämnda begränsningar i de enskilda fallen blir fördelningen på de båda delposterna 325 000 kronor respektive 162 500 kronor.

I fråga om beräkningen av antalet ersättningsberättigade boklån har av skolöverstyrelsen och från författarhåll påpekats, att lån av antologier och andra samlingsverk, d. v. s. verk med ett flertal författare, lämnats åsido av utredningen. Skolöverstyrelsen anser, att denna fråga bör närmare utredas av det organ, styrelsen för Sveriges författarfond, som enligt bokutredningens förslag skall fungera som förvaltningsorgan med avseende å den föreslagna författarersättningen. Från författarhåll har föreslagits, att lån av antologier och andra samlingsverk skall medtagas bland de ersättningsberättigade boklånen, förutsatt att antalet i nämnda verk representerade författare ej överstiger fem. Enligt vad jag inhämtat från skolöverstyrelsen har emellertid en sådan praxis i katalogiseringsarbetet utbildats, att verk med högst tre författare registreras på respektive författare, medan verk med större antal författare endast registreras på verkets namn. Det skulle självfallet stöta på stora svårigheter att nu tillmötesgå det från författarhåll framställda önskemålet om en utförligare registrering av antologier och samlingsverk. Jag föreslår därför, att utlåningen av verk med högst tre författare medtages i beräkningen av antalet boklån, som berättigar till individuell ersättning, och att denna i förekommande fall uppdelas i förhållande till i verket företrädde författare, d. v. s. två eller tre. De boklån, som avser verk med fler än tre författare, bör visserligen inräknas i den totala utlåningen av ersättningsberättigade verk, men de ersättningsbelopp, som belöper på sådana verk, bör tillföras den del av anslaget, som skall användas till kollektiva ändamål.

Vid bifall till vad jag i det föregående föreslagit kommer de medel, som skall disponeras för kollektiva ändamål, att utgöras av *dels* ett belopp motsvarande ett öre per ersättningsberättigat boklån, *dels* vissa belopp, varmed de mest frekventerade författarnas individuella gottgörelse reducerats, *dels* sådan individuell gottgörelse, som ej uppgår till föreskrivet minimibelopp *dels* ock de belopp, som belöper på utlåningen av verk med fler än tre författare.

Som jag framhållit i det föregående bör det anslag, som anvisas till författarsättning för nästa budgetår, avse biblioteksutlåningen under år 1954. Den biblioteksstatistik, som jämte de förut nämnda stickprovsundersökningarna skall läggas till grund för bestämmande av anslagets storlek och fördelning, kan beräknas föreligga färdig under våren—försommaren 1955. Först härefter kan de individuella författargottgörelserna samt de pensioner, understöd och särskilda bidrag, som skall utgå ur anslaget, fastställas av det härutinnan beslutande organet. Man lär vidare få räkna med att nämnda pensioner och understöd i allmänhet icke kommer att utdelas som engångsbelopp. I stället synes man böra utgå ifrån att i stor utsträckning en periodisk utbetalning i delposter kommer att ske. Vissa delposter torde sålunda komma att utanordnas efter budgetårets utgång. Vidare torde anledning kunna uppkomma att till ett följande budgetår reservera vissa medel å den del av anslaget, som är avsedd för kollektiva ändamål. Med hänsyn härtill och då — såsom jag tidigare förordat — här avsedda anslag bör ha karaktär av förslagsanslag, föreslår jag den budgetära anordningen, att anslaget i dess helhet, sedan anslagets belopp på grundval av nämnda biblioteksstatistik och stickprovsundersökningar fastställts av Kungl. Maj:t, avsättes till en särskild diversemedelsfond, benämnd Sveriges författarfond. Denna fond bör förvaltas av statskontoret i enlighet med de närmare bestämmelser, som meddelas av Kungl. Maj:t. Fondens medel skall dock — på sätt jag i det följande kommer att förorda — disponeras av en för fonden särskilt utsedd styrelse. De belopp, som enligt styrelsens beslut, skall utgå ur fonden, skall utanordnas av statskontoret.

Jag torde härefter få närmare beröra en del speciella spörsmål, som upptagits i remissyttrandena över bokutredningens betänkande.

Föreningen Minerva har i sitt yttrande fäst uppmärksamheten på det utnyttjande av — i synnerhet de vetenskapliga och populärvetenskapliga — författarnas verk, som sker genom att handböcker och samlingsverk begagnas i läsesalar utan att därifrån hemlånas. Föreningen anser, att läsesalsutlåning skall likställas med hemlån från biblioteken. Detta förutsätter — påpekar föreningen — att en särskild statistik upprättas vid sidan av den av bokutredningen föreslagna undersökningen av lånefrekvensen eller att någon annan form för uppskattning av läsesalsutlåningen användes. I detta sammanhang torde emellertid böra uppmärksammas, att en mera

rikhaltig samling av referenslitteratur endast finnes tillgänglig på de större biblioteken och att det knappast torde vara möjligt att där bokföra eller registrera samtliga tillfällen, då dessa böcker utnyttjas av allmänheten. Utnyttjandet torde för övrigt växla mellan ett mera noggrant studium och ett hastigt sökande efter en bestämd uppgift i något sådant bokverk. Definitiv ställning till detta spörsmål synes emellertid icke böra tagas i detta sammanhang. Det torde i stället böra uppdragas åt det organ, som — i enlighet med vad jag senare kommer att förorda — skall fatta beslut om författarsättningens fördelning, att närmare undersöka, huruvida någon möjlighet kan finnas att praktiskt lösa här avsedda fråga, och att framlägga de förslag, vartill undersökningen kan föranleda.

Skolöverstyrelsen har i sitt yttrande över bokutredningens betänkande hävdadt, att författarsatsens storlek på ett eller annat sätt borde läggas till grund för författarsättningens beräkning i de enskilda fallen. Överstyrelsen påpekar, att enligt utredningens förslag lånet av en prisbillig skrift kommer att ge samma ersättning som lånet av en roman i ett fem à sex gånger så högt prisläge. Metoden ledde vidare till, att en mycket betydande del av anslaget kommer att tillfalla barn- och ungdomsförfattare. Överstyrelsen anser det icke omöjligt att konstruera ett system för gottgörelsens fördelning, som tar hänsyn till författarsatsens storlek. Enligt överstyrelsens mening vore en tänkbar väg, att man för varje författare fastställer ett jämförelsetal med ledning av medelpriset för hans förslagsvis under de fem senaste åren utgivna böcker. Överstyrelsen förordar, att den av bokutredningen föreslagna styrelsen för Sveriges författarfond erhåller i uppdrag att närmare undersöka här berörda fråga. Tankegången i det av överstyrelsen skisserade förslaget har icke vidare utförts, men meningen synes uppenbart vara den, att en författare till böcker i en jämförelsevis hög prisklass skall tillerkännas en högre gottgörelse för utlåningen än en författare till böcker i en lägre prisklass. För egen del anser jag, att flera mycket vägande invändningar kan göras mot överstyrelsens ifrågavarande förslag. Först och främst erbjuder det betydande svårigheter att fastställa ett jämförelsetal för böcker av författare, vilka utkommit för lång tid sedan. Samma förhållande föreligger beträffande böcker, som utgivits under senare tid. Dessa böcker kan uppvisa betydande prisvariationer, beroende på den vid publiceringen rådande prisnivån. Förslaget verkar därjämte oförmanligt för lyriker och dramatiker. Deras verk betingar oftast priser i bokhandeln, vilka ligger långt under medelprisnivån för underhållningsromanerna. Även om dessa olägenheter kunde undanröjas, så skulle likväl en sådan anordning inrymma ett principiellt felaktigt resonemang. Författarsatsen torde nämligen icke rimligen kunna mätas genom en jämförelse mellan bokpriserna, icke ens i de fall där författarhonoraret utgår per trycksida eller tryckark, ty även här framstår honoraret som en vansklig mätare av författarmödan.

Konstnärernas riksorganisation har i sitt yttrande över bokutredningens betänkande föreslagit, att ett lämpligt antal stipendier skall utdelas till sådana bokillustratörer, som på ett förtjänstfullt sätt bidragit till att höja den svenska bokens kvalitet. Detta förslag synes mig böra beaktas vid fördelningen av den del av anslaget, som är avsett för kollektiva ändamål.

Vid remissbehandlingen av bokutredningens betänkande har från författarhåll framförts önskemål om att föreskrifter meddelas, som går ut på att ersättning m. m. ur förevarande anslag, vilken icke utbetalats till författaren eller hans efterlevande, ej skall kunna vara föremål för försäljning, gåva, pantsättning eller utmätning eller omfattas av konkursförfarande. Med hänsyn till det personliga i den ersättning det här gäller bör det icke ifrågakomma, att författare eller deras efterlevande överlåter de ersättningar, som kan tänkas utfalla framdeles. Då det åtagande att till författarna utgiva ersättning för boklån, som det allmänna nu gör, icke svarar mot någon i auktorrätten grundad förpliktelse, kan ett förhindrande av dylika överlåtelser formellt ske enklast genom att i de föreskrifter, som utfärdas om fördelningen av ersättningarna, intages en bestämmelse om att rätt till ersättning icke kan överlåtas och förty icke må tagas i mät för gäld. Däremot är det icke påkallat att hindra förfoganden med avseende å redan utbetalade ersättningsbelopp eller belopp, som är tillgängliga för lyftning.

Enligt bokutredningens förslag skall de från anslaget avsatta medlen till Sveriges författarfond disponeras av ett centralt organ, kallat styrelsen för Sveriges författarfond. Nämnda styrelse skall enligt utredningens förslag handlägga alla ärenden rörande utdelning av individuell gottgörelse åt författarna samt pensioner, understöd och bidrag till särskilda ändamål, uppgöra författarförteckningar och i samråd med bibliotekskonsulenterna hos skolöverstyrelsen utvälja de bibliotek, som skall redovisa den årliga lånefrekvensen. Ansökningar om stipendier och bidrag skall inlämnas till styrelsen, denna dock obetaget att utdela bidrag även om ansökning därom icke inkommit. Styrelsen skall enligt utredningens förslag kungöra vilka belopp som står till förfogande för utdelning. Utredningen föreslår vidare, att det skall ankomma på Kungl. Maj:t att utfärda instruktion för styrelsen. Vad utredningen sålunda föreslagit anser jag mig böra förorda.

Enligt utredningens förslag skall författarfondens styrelse bestå av representanter för de tre författarföreningarna och det allmänna. Ordföranden och ytterligare två allmänna representanter i styrelsen bör enligt utredningens mening utses av Kungl. Maj:t. Författarna bör enligt utredningens uppfattning representeras av tre skönlitterära, två facklitterära författare och en barn- och ungdomsförfattare. Författarrepresentanterna bör enligt utredningens mening utses av Sveriges författareförening, av Sveriges ungdomsförfattareförening och av föreningen Minerva. Styrelsen skall enligt

utredningens förslag utses för tre år i sänder. Gentemot utredningens förslag beträffande styrelsens sammansättning har ungdomsförfattarföreningen hävdad, att den borde vara företrädd av två representanter i styrelsen. Föreningens önskemål på denna punkt synes mig böra tillgodoses. Jag anser vidare, att Sveriges författareförening och föreningen Minerva också bör äga vardera två representanter i styrelsen. Härigenom kommer de tre författarorganisationerna att få jämbördig ställning inom fondens styrelse. I övrigt anser jag mig böra biträda vad utredningen nu föreslagit rörande författarfondens styrelse m. m.

Kostnaderna för styrelsens verksamhet anser jag böra bestridas ur den del av det nya anslaget, som skall användas till kollektiva ändamål. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att anvisa erforderliga medel ur nämnda anslagsdel för styrelsens verksamhet. Likaså torde Kungl. Maj:t få bestämma arvoden samt resekostnadsersättning och traktamente åt styrelsens ledamöter och sekreterare.

Beträffande styrelsens uppgifter må — utöver vad förut nämnts — framhållas följande. Utlåningsfrekvensen av svenska författares verk, som åtnjuter rättsskydd enligt gällande auktorrätt, skall såsom utredningen föreslagit mätas genom stickprovsundersökningar inom ett urval av större och mindre folk- och skolbibliotek, så utvalda att de representerar ett genomsnitt av Sveriges biblioteksväsende. Författarfondens styrelse har att efter samråd med skolöverstyrelsens bibliotekskonsulenter utvälja de bibliotek, som skall ingå i urvalet. Till varje sådant bibliotek skall styrelsen för författarfonden översända en förteckning, upptagande namnen på de författare, som vid undersökningstillfället åtnjuter förut omnämnt rättsskydd. I denna förteckning skall av vederbörande bibliotek införas antalet en viss dag utlånade böcker av nämnda författare. Uppgift skall samtidigt lämnas om bibliotekens totala utlåning och om utlåningen av sådana samlingsverk och antologier, som icke medför individuell ersättning men likväl skall medtagas i länestatistiken över skyddade verk. Listorna återsändes därefter till fondens styrelse, som låter verkställa sammanräkning av de sålunda redovisade utlåningssiffrorna.

På grundval av de lämnade uppgifterna har författarfondens styrelse att fastställa relationen mellan antalet lån av skyddade verk och antalet övriga verk inom stickprovsmaterialet samt med ledning härav beräkna samma proportion inom den totala biblioteksutlåningen. Uppgift om den totala biblioteksutlåningens omfattning erhålles från skolöverstyrelsen. Den sålunda framräknade proportionen lägges till grund för anslagsberäkningen.

Rörande stickprovsundersökningens omfattning må nämnas följande. Då en total registrering av hela lånefrekvensen i de drygt 5 700 statsunderstödda folk- och skolbiblioteken, vilken år 1952 uppgick till nära 32,5 miljoner boklån, ligger utom möjligheternas gräns, måste ett urval av bibliotek svara för underlaget till ersättningens beräkning. Detta har jämväl godta-

gits av remissinstanserna. Den av utredningen företagna undersökningen vid 24 bibliotek visade, att registreringsarbetet var av måttlig omfattning och icke torde ha inneburit någon väsentligare arbetsbelastning på de av undersökningen berörda biblioteken.

Registreringen av antalet utlånade ersättningsberättigade böcker en viss dag kommer att omfatta alla sådana böcker, som utlånats från biblioteken under hela den utlåningsperiod — i regel tre veckor — som stadgas för biblioteken. Samtliga böcker, som ännu icke återlämnats före utlåningsperiodens utgång, redovisas nämligen som utlånade. Härigenom kan punktundersökningen en viss dag i stort sett sägas täcka verksamheten under en hel utlåningsperiod, d. v. s. omkring 1/16 av bibliotekens hela utlåning under ett år. (En månads ordinarie sommarstängning har härvid frånräknats.) Om stickprovsundersökningen företages vid en tidpunkt, då allmänhetens intresse för boklån brukar kulminera, kan en ännu större del av utlåningen täckas, sannolikt inemot 1/12.

Den första stickprovsundersökningen bör givetvis bli förhållandevis omfattande. Om den skall kunna motsvara 5 procent av den totala utlåningen, skulle utlåningens fördelning på dels rättsskyddade dels övriga verk behöva undersökas inom en kvot på 1 625 000 boklån under förutsättning att totalutlåningen har samma omfattning som år 1952 eller 32,5 miljoner boklån. De 24 central- och landsbiblioteken samt Stockholms stadsbibliotek, som tillhör de bäst utrustade och mest frekventerade biblioteken, svarar tillsammans för 8,2 miljoner boklån eller för 25,4 procent av den totala utlåningen. Vid ett givet tillfälle under högsäsongen kan deras utlåning sägas motsvara 0,51—0,68 miljoner boklån. En undersökning vid tre tillfällen vid dessa bibliotek skulle motsvara 1,5—2,0 miljoner boklån. Stickprovsundersökningarna första gången synes därför böra omfatta nämnda bibliotek och företagas tre gånger under bibliotekssäsongens kulmen, d. v. s. under tiden november—mars. Härjämte skall motsvarande undersökningar utföras inom ett urval av skolbibliotek, förslagsvis ett 10-tal, och av andra folkbibliotek, förslagsvis ett 15-tal. Biblioteken skall utväljas på sådant sätt, att de motsvarar en god standard inom det svenska folk- och skolbiblioteksväsendet. Föreligger andra regler för bokutlåningen vid dessa bibliotek, måste hänsyn härtill tagas i den fortsatta bearbetningen av de lämnade uppgifterna.

Om stickprovsundersökningarna, såsom förut nämnts, första gången utföres vid tre skilda tidpunkter, exempelvis i november månad 1954 och i januari och mars månader 1955, kommer visserligen blott en av tre undersökningar att ha direkt syftning på bokutlåningen under år 1954. Detta blir emellertid en engångsföreteelse, då undersökningarna framdeles kan utföras under det kalenderår, som ersättningen avser. För inbesparande av tid och kostnader kan de båda undersökningar, som utförts under januari och mars månader 1955, även användas för beräkningen av anslag och medlens

fördelning för det därpå följande budgetåret. Ytterligare en stickprovsundersökning bör emellertid i sådant fall utföras i november månad 1955, så att under sistnämnda år nytillkommen litteratur i bokbeståndet kan medtagas i utlåningsstatistiken. Häremot kan givetvis invändas, att samma siffror kommer att användas i två på varandra följande beräkningar, men erfarenheten visar, att det råder en betydande konstans i allmänhetens lånevanor. Några påtagliga olägenheter torde detta tillvägagångssätt icke medföra.

Beräkningen av den författarna tillkommande individuella gottgörelsen skall tillgå på det sättet, att de i stickprovsundersökningen redovisade utlåningssiffrorna överförs på det totala antalet boklån. Om stickprovsurvalet första gången motsvarar 5 procent av det totala antalet boklån, måste utlåningssiffrorna i stickprovsurvalet multipliceras med 20 för att motsvara 100 procent. Är stickprovsurvalet blott 4 procent, blir faktorn 25 o. s. v. Med ledning härav framräknas den gottgörelse, som skall tillkomma varje enskild författare. Råder i visst fall tveksamhet om vem som skall anses såsom rättsinnehavare, må beloppet deponeras tills klarhet vunnits. Ersättningsbelopp, som icke kunnat tillställas vederbörande författare eller dennes rättsinnehavare, må efter fem år tillföras författarfonden för att användas för förut nämnda kollektiva ändamål.

I förevarande sammanhang får jag slutligen erinra om att i årets statsverksproposition, bilagan åttonde huvudtiteln, under punkten 363 föreslagits, att till understöd åt inhemska skönlitterära författare av utmärkt förtjänst skall för nästa budgetår anvisas ett anslag av 100 000 kronor. Av motsvarande anslag för innevarande budgetår är ett belopp av minst 30 000 kronor avsett att disponeras till understöd åt äldre, högt förtjänta skönlitterära författare, medan återstoden av anslaget förutsatts skola disponeras — förutom till understöd — även till stipendier åt yngre, lovande skönlitterära författare. Nu avsedda anslag, som varit uppfört å riksstaten under en följd av år, brukar utanordnas redan under juli månad det budgetår, som anslaget avser. Som jag förut antytt torde det föreslagna nya anslaget till ersättning åt författarna för biblioteksutlåningen kunna fördelas först under våren—försommaren 1955. Jag förordar därför att det i statsverkspropositionen för nästa budgetår äskade anslaget till understöd åt inhemska skönlitterära författare av utmärkt förtjänst skall disponeras enligt samma grunder, som gäller för innevarande budgetår.

I anslutning härtill må framhållas, att bokutredningen närmast tänkt sig att sistnämnda anslag — efter genomförande av utredningens förslag om ersättning för biblioteksutlåningen — skulle användas uteslutande för utdelning av meritstipendier till högt förtjänta författare. Anslaget borde enligt utredningens mening sålunda renodlas till ett rent stipendieanslag. Nu utgående stadigvarande understöd åt äldre författare syntes utredningen i stället böra utdelas ur den del av det föreslagna nya anslaget till ersättning

för biblioteksutlåningen, som skall användas till kollektiva ändamål. Av skäl som jag nyss antytt synes mig emellertid icke nödvändigt, att nu upp- taga bokutredningens förslag på denna punkt till närmare övervägande. Detta torde lämpligen böra anstå till i samband med anslagsäskandena för budgetåret 1955/56.

Under åberopande av vad jag sålunda anfört hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

a) godkänna av mig i det föregående föreslagna grunder för beredande av ersättning åt författare för utlåning av deras verk genom bibliotek, m. m.,

b) till *Ersättning åt författare för utlåning av deras verk genom bibliotek* för budgetåret 1954/55 anvisa ett förslags- anslag av 500 000 kronor.

Vad departementschefen sålunda, med instämmande av statsrådets övriga ledamöter, hemställt behagar Hans Maj:t Konungen bifalla samt förordnar, att till riksdagen skall av- låtas proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Margareta Almling.